DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

અહેવાલપાત્ર

ભારતની સર્વોચ્ચ અદાલતમાં

ફોજદારી અપીલીય હકૂમત

ફોજદારી અપીલ નં. ૫૧૧/૨૦૨૨

પ્રભા ત્યાગી .....અપીલકર્તા

વિરુદ્ધ

કમલેશ દેવી .....સામાવાળા

ચુકાદો

નાગરત્ના, ન્યાયમૂર્તિ

પીડિત વ્યક્તિ, અહીં અપીલકર્તા છે, જેમણે વિશેષ ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ–૧, દહેરાદૂનની અદાલતમાં પરચુરણ કેસ નંબર ૭૮/૨૦૦૭ દાખલ કર્યો હતો, તેણીએ નૈનીતાલ ખાતે ઉત્તરાખંડની ઉચ્ચ અદાલત દ્વારા તારીખ ૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૯ના રોજ ક્રિમિનલ રિવિઝન નંબર ૧૮૬/૨૦૧૪માં પસાર કરાયેલા ચુકાદાને પડકાર્યો છે, જેના દ્વારા ૧૧મી જુલાઈ, ૨૦૧૪ના રોજ પાંચમા વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશ, દહેરાદૂનનાએ

ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૫૩/૨૦૧૧માં વિશેષ ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ–૧ના આદેશને રદ કરતો ચુકાદો આપ્યો હતો તેને ટકાવવામાં આવ્યો હતો.

૨. સગવડતા માટે, અહીંના પક્ષકારોને ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષના તેમના હોદ્દા અને દરજ્જાથી ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે.

<u>વાસ્તવિક પૃષ્ઠભૂમિઃ</u>

૩. પીડિત વ્યક્તિના જણાવ્યા અનુસાર, સ્વર્ગસ્થ વિષ્ણુદત્ત ત્યાગીના પુત્ર કુલદિપ ત્યાગી (મૃત) સાથે તેણીના લગ્ન ૧૮મી જૂન, ૨૦૦૫ના રોજ ઉત્તરાખંડના હરિદ્વાર જિલ્લામાં હિંદુ રીતિ–રિવાજ અનુસાર સંપન્ન થયા હતા અને લગ્નના સંબંધમાં, પીડિત વ્યક્તિના પરિવારના સભ્યોએ તેના મૃત પતિના પરિવારને દહેજ આપ્યું હતું અને પીડિત વ્યક્તિને સ્ત્રીધન આપ્યું હતું. લગ્નના તુરંત પછીના સમયગાળા માટે, પીડિત વ્યક્તિ, તેની સાસુ – સામાવાળા નં ૧, બે દિયરો, જેઠાણી અને છ નણંદો સાથે સામાવાળાઓના પૈતૃક ઘરે રહેતી હતી. ત્યારબાદ, પીડિત વ્યક્તિએ તેના પતિ અને સામાવાળાઓ સાથે ઝબરેડા ગામમાં રહેવાનું શરૂ કર્યું. પીડિત વ્યક્તિના પતિ, કુલદિપ ત્યાગીનું ૧૫મી જુલાઈ, ૨૦૦૫ના રોજ એક કાર અકસ્માતમાં મૃત્યુ થયું હતું અને તેના પતિના તેરહાનવી સમારોહ પછી, પીડિત વ્યક્તિને શરૂઆતમાં દિલ્હીમાં તેના પિતાના ઘરે રહેવા માટે મજબૂર કરવામાં આવી હતી. તેના પતિના

મૃત્યુના તરત પહેલા, પીડિત વ્યક્તિએ એક બાળકનો ગર્ભ ધારણ કર્યો હતો.

૪. ૩૦મી માર્ચ, ૨૦૦૬ના રોજ પીડિત વ્યક્તિએ એક પુત્રીને જન્મ આપ્યો હતો અને તેના પતિના મૃત્યુ પછી તેના વૈવાહિક પરિવાર દ્વારા તેણી સાથે કરવામાં આવેલા દુર્વ્યવહાર અને ત્રાસને કારણે, તેણી તેની પુત્રી સાથે ઉત્તરાખંડના દહેરાદૂનમાં રહેવા ગઈ હતી, જ્યાં તેણીએ પોતાને અને તેના બાળકની સારસંભાળ રાખવા માંટે શિક્ષક તરીકે કામ કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. તેણીના લગ્ન સમયે તેણીને આપવામાં આવેલી સ્ત્રીધનનો વાપરવાની ક્યારેય મંજૂરી નહોતી અને તેણીના વૈવાહિક ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા પછી પણ, સ્ત્રીધનનો ઉપયોગ તેણીના સાસરિયાઓ, સામાવાળા નં ૧ થી ૬ દ્વારા કરવામાં આવતો હતો. પીડિત વ્યક્તિએ ૨૨ નવેમ્બર, ૨૦૦૬, ના રોજ કાનૂની નોટિસ મોકલી હતી, જેમાં તેમને સ્ત્રીધનની વસ્તુઓ પરત કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી હતી, જોકે, તેનો કોઈ જવાબ મળ્યો ન હતો.

૫. પીડિત વ્યક્તિના પિતાએ તેણીના લગ્ન સમયે તેણીને મારુતિ (અલ્ટો) કાર ભેટમાં આપી હતી અને તે તેણીના મૃત પતિના નામે નોંધાયેલી હતી. તેના પતિને જે અકસ્માત થયો હતો, જેના પરિણામે તેનું મૃત્યુ થયું હતું, તે કારને પણ નુકસાન થયું હતું. પીડિત વ્યક્તિની સાસુએ

વીમા કંપની, રાષ્ટ્રીય વીમા કંપની સમક્ષ અરજી દાખલ કરી હતી, જે કારને થયેલા નુકસાન માટેના દાવાની પ્રક્રિયા કરી રહી હતી, જેમાં જણાવ્યું હતું કે તે મૃતકની માતા છે અને મૃતકની એકમાત્ર કાનૂની વારસદાર છે અને તેથી કોઈપણ વળતર તેણીની તરફેણમાં આપી શકાય છે.

૬. ઝબરેડા ગામમાં એવી જમીન છે કે જેના પર પીડિત વ્યક્તિના મૃત પતિને અધિકાર અને હક હતો. તે સામાવાળા નં. ૧–સાસુએ, અન્ય સામાવાળાઓ દ્વારા ઉશ્કેરવામાં આવતા, ઉપરોક્ત મિલકતના મહેસૂલ રેકોર્ડમાં પીડિત વ્યક્તિનું નામ નોંધવા સામે વાંધો ઉઠાવ્યો હતો.સામાવાળા નં. ૧ એ એમ કહીને વાંધો ઉઠાવ્યો કે પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા જન્મેલું બાળક કુલદિપ ત્યાગીની પુત્રી નથી. આવા વાંધાને કારણે, તહસીલદારની અદાલતે ઉપરોક્ત મિલકતના સંદર્ભમાં યથાવત્ સ્થિતિ રાખવાનો આદેશ પસાર કર્યો હતો.

૭. સામાવાળાઓએ, અનેક પ્રસંગોએ, પીડિત વ્યક્તિને ધમકી આપી હતી કે જો તેણી ક્યારેય તેના પતિની મિલકત પર કોઈ અધિકારનો દાવો કરવાનો પ્રયાસ કરશે તો તેણીને ગંભીર પરિણામોનો સામનો કરવો પડશે. સામાવાળાઓએ, પીડિત વ્યક્તિ પ્રત્યે કોઈ સહાનુભૂતિ ધરાવતા ન હતા, જેમણે ગર્ભવતી હતી તે વખતે જીવલેણ અકસ્માતમાં તેના પતિને

ગુમાવ્યો હતો, તેણીનું બાળક કુલદિપ ત્યાગીની પુત્રી હોવાનો ઇનકાર કરીને તેણીને માનસિક ત્રાસ આપ્યો હતો.

૮. ઉપરોક્ત દાવાઓ સાથે, પીડિત વ્યક્તિએ કલમ ૧૨ હેઠળ વિશેષ ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટની અદાલતમાં પહોચી અને ઘરેલું હિંસાથી મહિલાઓનું રક્ષણ અધિનિયમ, ૨૦૦૫ (ટૂંકમાં, 'ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ') ની વિવિધ જોગવાઈઓ હેઠળ સુરક્ષા આદેશો, રહેઠાણ આદેશો અને વળતરના આદેશો પસાર કરવાની માંગ કરી હતી. વધુમાં, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨૨ હેઠળ નાણાકીય રાહત માટે પણ દાદ માંગવામાં આવી હતી.

૯. પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ઉપરોક્ત અરજીના જવાબમાં, સામાવાળાઓએ સંયુક્ત લેખિત નિવેદન દાખલ કર્યું હતું કે પીડિત વ્યક્તિના લગ્ન ૧૮મી જૂન, ૨૦૦૫ના રોજ હરિદ્વારમાં એક સરળ સમારોહમાં કરવામાં આવ્યા હતા. સમારંભના સમયે સામાવાળાઓને કોઈ દહેજ કે સ્ત્રીધનની વસ્તુઓ સોંપવામાં આવી ન હતી, તેથી સામાવાળાઓ દ્વારા પીડિત વ્યક્તિને તે પરત કરવાનો પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. પીડિત વ્યક્તિ લગ્નની તારીખથી અઠ્ઠાવીસ દિવસના ગાળામાં મૃતક દ્વારા બાળકનો ગર્ભ ધારણ કરી શકે નહિ અને આથી, આ દાવો માત્ર ખોટો જ નહીં પરંતુ અકુદરતી પણ હતો.

૧૦. સામાવાળાઓએ કોઈ પણ રીતે પીડિત વ્યક્તિને ત્રાસ આપ્યો ન હતો. તેણીના લગ્ન પછીના સમયગાળા દરમિયાન તેણી, તેના પતિના પૈતૃક ઘરે રહેતી હોવાનું તેણીનું નિવેદન ખોટું હતું કારણ કે તેણી લગ્ન પછી માત્ર એક રાત સામાવાળાઓ સાથે રહી હતી.

૧૧. મારુતિ (અલ્ટો) કારના સંદર્ભમાં, એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે તે પીડિત વ્યક્તિને આપવામાં આવેલ સ્ત્રીધનનો ભાગ ન હતો, પરંતુ કુલદિપ ત્યાગી દ્વારા ખરીદવામાં આવી હતી, આ હેતુ માટે સામાવાળા નં. ૧ પાસેથી ઉછીના પૈસા લીધા હતા.

પીડિત વ્યક્તિએ ખોટી હકીકતો રજૂ કરીને તેનું નામ તેની માલિકીની જમીનના સંબંધમાં કુલદિપ ત્યાગીના કાનૂની વારસદાર તરીકે દાખલ કરાવ્યું હતું. તારીખ ૩૧ માર્ચ, ૨૦૦૬ની આ અરજીમાં તેણીએ જણાવ્યું હતું કે, કુલદિપ ત્યાગીને કોઈ સંતાન કે વારસદાર નહોતા. તહસીલદાર સમક્ષ સાચી હકીકતો રજૂ કરીને સામાવાળા નં.૧ દ્વારા યથાવત્ સ્થિતિનો આદેશ મેળવવામાં આવ્યો હતો.

એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે સામાવાળાઓએ ઘરેલું હિંસાના કોઈ કૃત્યો કર્યા ન હતા. તે પૃષ્ઠભૂમિમાં, સામાવાળાઓએ ટ્રાયલ કોર્ટ સમક્ષ પ્રાર્થના કરી હતી કે પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને રદ કરવામાં આવે.

૧૨. વિશેષ ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટ–I, દહેરાદૂનનાએ ૧૨મી મે, ૨૦૧૧ના ચુકાદા દ્વારા પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને આંશિક રીતે મંજૂરી આપી હતી અને સામાવાળાઓને પીડિત વ્યક્તિનું અપમાન કરવા અને તેને બદનામ કરવા બદલ નાણાકીય વળતર તરીકે રુપિયા ૧૦,૦૦૦/– ચૂકવવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. અરજી સાથે સંલગ્ન યાદીમાં ઉલ્લેખિત મારુતિ (અલ્ટો) કાર સિવાયની સ્ત્રીધનની વસ્તુઓ પીડિત વ્યક્તિને તેના દહેરાદૂનના નિવાસસ્થાને ઉપલબ્ધ કરાવવાની હતી. એવો પણ નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે સામાવાળાઓ પીડિત વ્યક્તિ અને તેની પુત્રીને સ્વર્ગસ્થ કુલદિપ ત્યાગીની સંપત્તિનો આનંદ માણતા અટકાવશે નહીં.

ટ્રાયલ કોર્ટના મુખ્ય તારણો નીચે મુજબ છેઃ

i) પીડિત વ્યક્તિ અઠ્ઠાવીસ દિવસની અંદર ગર્ભવતી થઈ હતી તે અકુદરતી હતી તેવી પ્રતિક્રિયા અંગે સામાવાળાઓની દલીલના સંદર્ભમાં, ટ્રાયલ કોર્ટે અવલોકન કર્યું હતું કે આવી હકીકતની સંપૂર્ણ સંભાવના છે. આમ ઠરાવવામાં, ટ્રાયલ કોર્ટે સામાવાળાઓની રજૂઆત પર આધાર રાખ્યો હતો કે પીડિત વ્યક્તિએ તેના પતિ સાથે સ્વતંત્ર રીતે રહેવા માટે ૨૦મી જૂન, ૨૦૦૫ના રોજ તેમનું વડીલોપાર્જિત ઘર છોડ્યું હતું. ઉપરોક્ત

રજૂઆતને ધ્યાને લેતા, ટ્રાયલ કોર્ટે નોંધ્યું હતું કે પીડિત વ્યક્તિ તેના પતિના મૃત્યુના દિવસ સુધી તેની સાથે રહી હતી અને તેથી તેણીની સગર્ભાવસ્થા વિશે કંઈ અકુદરતી નહોતું અને તેથી સામાવાળાઓની દલીલ કે પુત્રી, કુલદિપ ત્યાગીની નહોતી, તે પાયાવિહોણી હતી.

ii) પીડિત વ્યક્તિએ તહસીલદાર સમક્ષ દાખલ કરેલી અરજીમાં ખોટી રીતે જણાવ્યું હતું કે, પીડિત વ્યક્તિ સિવાય કુલદિપ ત્યાગીનો કોઈ વારસદાર નથી, કારણ કે તેણીને આવા નિવેદનની કોઈ જાણકારી નહોતી, તે હકીકત પરથી કોઈ પ્રતિકૂળ તારણ કાઢી શકાય નહીં.

iii) પીડિત વ્યક્તિની પુત્રીના પિતૃત્વને લગતા આરોપોથી તેણીને ભાવનાત્મક નુકસાન થયું હોવાની શક્યતા હતી, જેનાથી તેણીના શિક્ષક તરીકેના વ્યવસાયને પણ અસર થઈ હતી. તે સંદર્ભમાં, એવું જોવા મળ્યું હતું કે પીડિત વ્યક્તિ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧(ડી)(૩) હેઠળ ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બની હતી. ભોગ બનનારને ભોગવેલી ભાવનાત્મક ખોટની ભરપાઈ કરવા માટે રુપિયા ૧૦,૦૦૦/– ની પ્રતીકાત્મક રકમ આપવામાં આવી હતી.

iv) સામાવાળાઓ દ્વારા વારંવાર કરવામાં આવતા ઉપહાસ અને દુર્વ્યવહારને કારણે પીડિતાએ તેના પતિના મૃત્યુના તેર દિવસ પછી પોતાનું વૈવાહિક ઘર છોડી દીધું હતું. આ હકીકતને વિરોધાભાસી બનાવવા માટે સામાવાળાઓ દ્વારા કોઈ ઉલટ તપાસ હાથ ધરવામાં આવી ન હતી. તેથી તે સ્થાપિત કરવામાં આવ્યું હતું કે પીડિતાએ પોતાનું વૈવાહિક ઘર પોતાની મરજીથી નહીં, પરંતુ સામાવાળાઓના વર્તનને કારણે છોડ્યું હતું.

v) પીડિત વ્યક્તિએ કુલદિપ ત્યાગીના મૃત્યુ પછી ફરીથી લગ્ન કર્યા ન હતા. તેથી તેણીએ સામાવાળાઓના પરિવારની પુત્રવધૂ રહેવાનું ચાલુ રાખ્યું અને તેણીને તેના મૃત પતિની મિલકત પર અધિકાર હતો. ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૯ હેઠળ, તેના પતિના ઘરે જવાની સ્વતંત્રતા સાથે સ્વતંત્ર નિવાસ માટે રાહત આપવામાં આવી હતી કારણ કે તે બતાવવા માટે કોઈ પુરાવા નથી કે પીડિતાનું વૈવાહિક ઘર પીડિતાની સાસુની એકમાત્ર માલિકીનું હતું. તેણીએ તેના મૃત પતિએ તેના જીવનકાળ દરમિયાન જે સુવિધાઓનો આનંદ માણ્યો હતો તે જ સુવિધાઓનો આનંદ લેવા માટે તે હકદાર હશે. સામાવાળાઓ પર પીડિતાના તેના પતિની સંપત્તિ પરના અધિકારોને ખલેલ પહોંચાડવા પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવ્યો હતો. જો કે, તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે

ન્યાયિક મેજિસ્ટ્રેટને મહેસૂલ રેકોર્ડમાં પીડિતાનું નામ દાખલ કરવાના સંબંધમાં કોઈ આદેશ પસાર કરવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી.

vi) સામાવાળાઓ દ્વારા એવો કોઈ પુરાવો રજૂ કરવામાં આવ્યો ન હતો જે એ સાબિત કરે કે લગ્ન સમયે કોઈ સ્ત્રીધન આપવામાં આવ્યું ન હતું. તેથી મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી સાથે જોડવામાં આવેલી યાદીમાં સૂચિબદ્ધ સ્ત્રીધનની તમામ વસ્તુઓ પીડિતાને પરત કરવાનો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૧૩. આનાથી વ્યથિત થઈને, સામાવાળા નં. ૧, પીડિત વ્યક્તિની સાસુએ, દહેરાદૂનના પાંચમા વધારાના સત્ર ન્યાયાધીશ સમક્ષ ફોજદારી અપીલ નંબર ૫૩/૨૦૧૧ દાખલ કરી હતી. ૧૧મી જુલાઈ, ૨૦૧૪ના ચુકાદા દ્વારા, પ્રથમ અપીલ અદાલતે ૧૨મી મે, ૨૦૧૧ના ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાને રદ કર્યો હતો.

પ્રથમ અપીલ અદાલતના સંબંધિત તારણો ટુંકમાં નીચે મુજબ છેઃ

i) પીડિત વ્યક્તિ ક્યારેય ઝબરેડામાં સ્થિત સામાવાળાઓના સહિયારા ઘરમાં રહેતી ન હતી, પરંતુ તેના પતિ સાથે રુડકીમાં રહેતી હતી. પીડિત વ્યક્તિએ રુડકીમાં એક ઘર રાખ્યું હતું અને કામ માટે દરરોજ ઝબરેડા જતી હતી, પરન્તુ તે કયારેય

સામાવાળાઓ સાથે સહિયારા પરિવારમાં રહેલી નહી. પીડિત વ્યક્તિએ રૂરકીમાં ઘર સંભાળ્યું હતું અને કામ માટે દરરોજ ઝબરેડા જતી હતી, પરંતુ તેણીની સામાવાળાઓ સાથે ક્યારેય સહિયારા પરિવારમાં સાથે રહેલ ન હતી.

ii) પીડિત વ્યક્તિ ક્યારેય સામાવાળાઓ સાથે ઝબરેડામાં રહેતી ન હતી તે જોતાં, તે અસંભવિત હતું કે તેના પરિવારે ઝબરેડામાં સામાવાળાઓને સ્ત્રીધનની વસ્તુઓ પહોંચાડી હતી. સ્ત્રીધનનો કબજો સામાવાળાઓ પાસે ન હતો. તેથી સામાવાળાઓને ખલેલ પહોંચાડવા અથવા સ્ત્રીધનનો ઉપયોગ કરવા અંગે કોઈ પ્રશ્ન ઊભો થશે નહીં, જે હકીકતમાં ક્યારેય તેમના કબજામાં નહોતું.

iii) પીડિત વ્યક્તિએ, તેણી તેના પતિના મૃત્યુ પછી તેર દિવસ સુધી સામાવાળાઓ સાથે ઝબરેડામાં રહી હતી તે સ્થાપિત કરવા માટે કોઈ પુરાવા આપ્યા ન હતા. તેણી તેના પતિના મૃત્યુ પછી પણ રુડકીમાં રહેવાનું ચાલુ રાખ્યું. પીડિત વ્યક્તિ ક્યારેય સામાવાળાઓ સાથે રહેતી હતી તે દર્શાવવા માટે કોઈ પુરાવાની ગેરહાજરીમાં, સામાવાળાઓ તરફથી ઘરેલું હિંસા માટે કોઈ કેસ બનાવવામાં આવ્યો ન હતો. જ્યાં સુધી તેણીને તેના મૃત પતિ અને સામાવાળાઓની સંયુક્ત માલિકીમાં રાખવામાં આવેલી મિલકતના કાનૂની વિભાજન પછી ચોક્કસ હિસ્સો ફાળવવામાં ન આવે ત્યાં

સુધી પીડિત વ્યક્તિ રહેઠાણના આદેશની દ્રષ્ટિએ કોઈ રાહત મેળવવા માટે હકદાર ન હતી.

iv) સામાવાળાઓને સ્ત્રીધનની સોંપણી અંગેના કોઈ પુરાવાની ગેરહાજરીમાં, પીડિત વ્યક્તિની તરફેણમાં સ્ત્રીધન વસ્તુઓનો કબજો પુનઃસ્થાપિત કરવા માટે કોઈ આદેશો પસાર કરી શકાતા નથી.

૧૪. પ્રથમ અપીલીય અદાલતના ચુકાદાથી નારાજ થઈને પીડિત વ્યક્તિએ દહેરાદૂન ખાતેની ઉત્તરાખંડ ઉચ્ચ અદાલત સમક્ષ ફોજદારી રિવિઝન અરજી દાખલ કરી હતી. ૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૯ના ચુકાદા દ્વારા ફોજદારી રિવિઝન અરજીને ફગાવી દેવામાં આવી હતી અને પાંચમા અધિક સત્ર ન્યાયાધીશ, દહેરાદૂનના ચુકાદાને કાયમી રાખવામાં આવ્યો હતો.

હાઈકોર્ટ દ્વારા વાદગ્રસ્ત ચુકાદામાં નીચેના તારણો નોંધવામાં આવ્યા હતાઃ

(i) ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ (૧)ની જોગવાઈઓ અનુસાર, પ્રોટેકશન ઓફિસર અથવા સેવા પ્રદાતા દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ડોમેસ્ટિક ઈન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ ફરજિયાતપણે દાખલ થવો જરૂરી છે અને મેજિસ્ટ્રેટ આવા રીપોર્ટના આધારે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ

ગુનાનું સંજ્ઞાન લઈ શકે છે. હાલના કેસમાં પીડિત વ્યક્તિએ માત્ર ઘરેલું હિંસાનો આરોપ લગાવતી અરજી દાખલ કરી હતી અને તેની સાથે રીપોર્ટ ન હોવાથી, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ (૧) ની શરતો સંતોષાતી ન હતી.

(ii) તે સ્થાપિત કરવા માટે કે પ્રતિવાદીઓએ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ વિચારણા કર્યા મુજબ હિંસા કરી હતી, તે જરૂરી છે કે પીડિત વ્યક્તિ પ્રતિવાદીઓ સાથે એક ઘરમાં રહેતી હોય અને પક્ષો વચ્ચે ઘરેલું સંબંધ હોય. પીડિત વ્યક્તિ તેના લગ્નના દિવસથી પ્રતિવાદીઓથી અલગ રહેતી હતી. પીડિત વ્યક્તિ અને પ્રતિવાદીઓ વચ્ચે કોઈ ઘરેલું સંબંધ ન હતો, તેથી, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ રાહત આપી શકાતી નથી.

iii) એ સ્વિકારી શકાય નહિં કે આ સંબંધમાં રજૂ કરાયેલા બિલ મુજબ રુડકીમાં ખરીદવામાં આવેલી સ્ત્રીધનની તમામ ચીજવસ્તુઓ ઝબરેડામાં પ્રતિવાદીઓને પહોંચાડવામાં આવી હતી.

વ્યથિત અપીલકર્તાએ પ્રથમ અપીલ અદાલત અને ઉચ્ચ અદાલતના ચુકાદાઓને પડકારતા આ અદાલતનો સંપર્ક કર્યો છે.

રજૂઆતોઃ

૧૫. અમે અપીલકર્તા–વ્યથિત વ્યક્તિ વતી વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર શ્રી ગૌરવ અગ્રવાલ અને સામાવાળા વતી હાજર રહેલા વિદ્વાન વકીલ શ્રી કે. કે. શ્રીવાસ્તવને સાંભળ્યા છે. અમે રેકોર્ડ પરની સામગ્રીનો અભ્યાસ કર્યો છે.

૧૬. વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર શ્રી ગૌરવ અગ્રવાલની રજૂઆતો નીચે મુજબ છેઃ

(i) શરૂઆતમાં, તેમણે દલીલ કરી હતી કે ઉચ્ચ અદાલત અને પ્રથમ અપીલ અદાલતે સ્પેશ્યલ જ્યુડીશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ–૧, દહેરાદૂનની અદાલતના ૧૨મી મે, ૨૦૧૧ના ચુકાદાને રદ કરીને ભૂલ કરી હતી, જેમાં પ્રાથમિક આધાર પર જણાવ્યું હતું કે પીડિત વ્યક્તિ પ્રતિવાદીઓ સાથે સહિયારા ઘરમાં સાથે રહેતી ન હતી અને પક્ષકારો વચ્ચે કોઈ ઘરેલું સંબંધ નહોતો અને તેથી, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ રાહત આપી શકાતી નથી. ઉપરોક્ત દલીલ પર વિસ્તૃત રીતે જણાવતા, અપીલકર્તા– વ્યથિત વ્યક્તિ વતી વિદ્વાન ન્યાયમિત્રએ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨ (એફ) અને ૨(એસ)નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો, જેમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પીડિત વ્યક્તિએ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓને આકર્ષવા માટે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'ઘરેલું સંબંધ'માં હોવું જોઈએ. જો આવી વ્યક્તિ જેની

સામે ઘરેલું હિંસાના આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે તે વ્યક્તિઓ સાથે રહે છે, અથવા કોઈ પણ સમયે 'સહિયારા ઘર'માં સાથે રહેતી હોય, તો ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ થશે. હાલના કેસમાં પીડિત વ્યક્તિ, ૧૫મી જુલાઈ, ૨૦૦૫ના રોજ તેના પતિના મૃત્યુ પછી, ઉલેદા ખાતે પ્રતિવાદીઓના પારિવારિક ઘરમાં રહેતી હતી અને ત્યાં તેર દિવસ સુધી રહી હતી. આ વસવાટ પ્રતિવાદીઓના વર્તનને કારણે ચાલુ રાખી શકાયેલ નહિં, જેમણે પીડિત વ્યક્તિને માનસિક દુર્વ્યવહારનો ભોગ બનાવેલ હતી, જેના કારણે તેણીએ સહિયારું ઘર છોડવું પડ્યું હતું. પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા સહિયારા ઘરમાં ફરીથી પ્રવેશવાના પ્રયાસોને પ્રતિવાદીઓ દ્વારા અવરોધિત કરવામાં આવ્યા હતા. પતિના મૃત્યુને કારણે તેણીના વૈવાહિક જીવનના ટૂંકા ગાળા અને તેના પતિના મૃત્યુ પછી તેણીને સહિયારા ઘરમાં પ્રવેશ અને વસવાટનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો તે હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને, જે સમયગાળા દરમિયાન પક્ષકારો દ્વારા સહિયારો વસવાટ કરવામાં આવ્યો હતો, તે પીડિત વ્યક્તિને ઘરેલું હિંસા અધિનિયમના રક્ષણને નકારવાની અસર ધરાવતી વિચારણા હોવી જોઈએ નહીં.

(ii) ત્યારપછી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પીડિત વ્યક્તિના પતિના મૃત્યુથી ઘરેલું સંબંધ સમાપ્ત નહીં થાય. અપીલકર્તા–

પીડિત વ્યક્તિ તેના લગ્નના આધારે પ્રતિવાદીઓ સાથે સંબંધિત રહેશે. પીડિત વ્યક્તિને પ્રતિવાદીઓ સાથે ઘરેલું સંબંધ ચાલુ રાખવા માટે અક્ષમ કરવાનું એકમાત્ર પરિબળ પ્રતિવાદીઓનું વર્તન હતું. તેમ છતાં, તેણી ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ રક્ષણનો દાવો કરવા માટે પાત્ર હશે કારણ કે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(એસ) હેઠળ આપવામાં આવેલી 'ઘરેલું સંબંધ'ની વ્યાખ્યામાં માત્ર એવા બે લોકો વચ્ચેના સંબંધનો સમાવેશ થતો નથી, જેઓ હાલમાં સહિયારા ઘરમાં સાથે રહે છે, પરંતુ તે એવી વ્યક્તિઓ સુધી પણ વિસ્તરે છે કે જેઓ કોઈપણ સમયે સહિયારા ઘરમાં સાથે રહેતા હોય. તેના પતિના મૃત્યુ પછીનો ટૂંકો સમયગાળો, જે દરમિયાન પીડિત વ્યક્તિ પ્રતિવાદીઓ સાથે સહિયારા ઘરમાં રહેતી હતી, તે તેવા સમયગાળા તરીકે લાયક ઠરે છે જે દરમિયાન પીડિત વ્યક્તિ અને પ્રતિવાદીઓ 'ઘરેલું સંબંધ'માં હતા.

(iii) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે, હિંસા આચરવામાં આવી હોય તે સમયે પીડિત વ્યક્તિએ જે લોકો સામે હિંસાના આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે તેમની સાથે રહેવું ફરજિયાત નથી. આ સંદર્ભમાં, ***સતીશ ચંદ્ર આહુજા વિ. સ્નેહા આહુજા–[(૨૦૨૧) ૧ એસ.સી.સી. ૪૧૪]*** માં આ અદાલતના નિર્ણયનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેમાં ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(s)માં દર્શાવેલા 'રહે

છે અથવા કોઈપણ તબક્કે રહેલ છે' શબ્દસમૂહનો અર્થ એવો થાય છે કે જેમાં પીડિત વ્યક્તિ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ અરજી દાખલ કરતી વખતે પ્રતિવાદીઓ સાથે રહેતી હોય અથવા તે પરિવાર કે જેમાંથી પીડિત વ્યક્તિને તાજેતરના ભૂતકાળમાં બાકાત રાખવામાં આવી હોય. ઉપરોક્ત નિર્ણયના સંદર્ભમાં એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે ઘરેલું હિંસાના કથિત કૃત્યો આચરવામાં આવતા હતા તે સમયે પ્રતિવાદીઓ પીડિત વ્યક્તિ સાથે રહેતા હોવા જોઈએ તે જરૂરી નથી કારણ કે આ અસર માટે કોઈ વૈધાનિક જરૂરિયાત નથી. તે કેવિએટ આધિન છે કે પીડિત વ્યક્તિએ, અમુક સમયે, ઘરેલું હિંસાના કથિત કૃત્યો કરનારા વ્યક્તિઓ સાથે વસવાટ કરેલ હોય, તો પક્ષકારો સહિયારા ઘરમાં રહેતા હતા તે સમયગાળા દરમિયાન અથવા આવા સમયગાળા પછી પણ આવી વ્યક્તિઓ દ્વારા કરવામાં આવેલ ઘરેલું હિંસાનું કોઈપણ કૃત્ય પીડિત વ્યક્તિને ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ સક્ષમ અદાલતનો સંપર્ક કરવાનો અધિકાર આપશે.

(iv) એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓનું એવી રીતે અર્થઘટન થવું જોઈએ કે જેથી ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ મહિલાઓને આપવામાં આવેલ રક્ષણ તેમને વ્યાપક પ્રમાણમાં ઉપલબ્ધ કરાવવામાં આવે. ઘરેલું હિંસાના

કેસોના અવકાશને માત્ર તે બાબતો સુધી મર્યાદિત કરવો કે જેમાં પીડિત વ્યક્તિ જ્યારે તે સહિયારા ઘરમાં રહેતી હતી ત્યારે તેની સામે ઘરેલું હિંસા કરવામાં આવી હતી, તે કાયદાના ઉદ્દેશોને પૂરતા પ્રમાણમાં પરિપૂર્ણ કરશે નહીં.

(v) વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર શ્રી ગૌરવ અગ્રવાલે આગળ દલીલ કરી હતી કે ઉચ્ચ અદાલતે એવું ઠરાવવામાં ભૂલ કરી છે કે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ પ્રોટેક્શન ઓફિસરે ડોમેસ્ટિક ઇન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ ફરજિયાતપણે દાખલ કરવો જરૂરી છે અને આવા રીપોર્ટના આધારે જ મેજિસ્ટ્રેટ ઘરેલું હિંસા આચરાયાનું સંજ્ઞાન લઈ શકે છે. અપીલકર્તા–પીડિત વ્યક્તિ વતી વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર ઘરેલું હિંસાથી મહિલાઓના સંરક્ષણના નિયમો, ૨૦૦૬ (ટૂંકમાં, 'ઘરેલું હિંસા નિયમો') ના નિયમ–૫નો ઉલ્લેખ કરે છે, જેમાં પ્રોટેક્શન ઓફિસરે ઘરેલું હિંસાની ફરિયાદ મળવા પર ડોમેસ્ટિક ઇન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ તૈયાર કરવો અને તેને મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ રજૂ કરવો જરૂરી છે અને અહેવાલની નકલો જ્યાં ઘરેલું હિંસાના કથિત કૃત્યો થયા છે તે વિસ્તાર પર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી પોલીસ અધિકારીને અને તે વિસ્તારના સેવા પ્રદાતાઓને મોકલવી જરૂરી છે. ઉપરોક્ત નિયમને ધ્યાનમાં રાખીને એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી

કે ડોમેસ્ટિક ઇન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ તૈયાર કરવાની જરૂરિયાત માત્ર એવા કિસ્સાઓમાં ઊભી થાય છે કે જ્યાં પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા પ્રોટેક્શન ઓફિસરને ફરિયાદ કરવામાં આવી હોય. જે મેજિસ્ટ્રેટ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ રજૂ કરવામાં આવેલી અરજીને સ્વીકારે છે, તેણે કોઈ પણ વૈધાનિક જોગવાઈ દ્વારા ડોમેસ્ટિક ઇન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ માંગવો જરૂરી નથી. કલમ ૧૨ હેઠળની અરજીનો ડોમેસ્ટિક ઇન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ રજૂ કર્યા વિના પણ નિકાલ કરી શકાય છે. કલમ ૧૨ની એકમાત્ર જરૂરિયાત એ છે કે, જો કોઈ પ્રોટેક્શન ઓફિસરને ફરિયાદ કરવામાં આવે અને આવા અધિકારીએ અહેવાલ સુપરત કર્યો હોય તો મેજિસ્ટ્રેટ તેને ધ્યાને લેશે. એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં પ્રોટેક્શન ઓફિસરને દ્વારા ફરિયાદ કરવામાં આવતી નથી, ત્યાં વિશિષ્ટ રીતે ડોમેસ્ટિક ઇન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ માંગવાનું અને તેના પર વિચાર કરવાનું કોઈ કારણ નથી.

(vi) આ સંદર્ભમાં ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જે પીડિત વ્યક્તિ અથવા પ્રોટેક્શન ઓફિસરને ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ રાહત મેળવવા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અરજી કરવા સક્ષમ બનાવે છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે એવા કિસ્સાઓ કે જેમાં પીડિત વ્યક્તિ સ્વતંત્ર રીતે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અરજી કરે છે, ત્યાં મેજિસ્ટ્રેટ તરફથી ડોમેસ્ટિક ઇન્સિડેન્ટ

રીપોર્ટ પર વિચાર કરવાની અથવા તે માંગવાની કોઈ જરૂર રહેશે નહીં. જો કે, એવા કિસ્સાઓમાં કે જ્યાં પ્રોટેક્શન ઓફિસર દ્વારા અરજી કરવામાં આવી હોય, તે ફરજિયાતપણે ડોમેસ્ટિક ઈન્સિડેન્ટ રીપોર્ટ સાથે હોવી જોઈએ અને જ્યારે આવો રીપોર્ટ રજૂ કરવામાં આવે છે, ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટે તેના પર વિચાર કરવો જરૂરી છે.

(vii) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કાનૂની હેતુ એ હોઈ શકે નહીં કે મેજિસ્ટ્રેટ ડોમેસ્ટિક ઈન્સિડેન્ટ રીપોર્ટની ગેરહાજરીમાં ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૮ થી ૨૦ અને કલમ ૨૨ હેઠળ કાર્યવાહી હાથ ધરશે નહીં અથવા રાહત આપશે નહીં. આવું અર્થઘટન, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમના હેતુઓને નિષ્ફળ બનાવશે કારણ કે તે રીપોર્ટની ગેરહાજરીમાં આદેશો પસાર કરવા માટે મેજિસ્ટ્રેટ સામે અવરોધ તરીકે કાર્ય કરશે.

(viii)એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમના અમલીકરણના હેતુને ધ્યાનમાં રાખતા ઉચ્ચ અદાલત અને પ્રથમ અપીલ અદાલત આ બાબતને વાસ્તવિક અને ખરા પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોવામાં નિષ્ફળ રહી છે. ઉપરોક્ત પૃષ્ઠભૂમિમાં, એવી દાદ માંગવામાં આવેલી કે ઉચ્ચ અદાલત અને પ્રથમ અપીલ અદાલતના

ચુકાદાઓને રદ કરવામાં આવે અને ટ્રાયલ કોર્ટના ચુકાદાને પુનઃસ્થાપિત કરવામાં આવે.

૧૭. તેનાથી વિપરીત, પ્રતિવાદીના વિદ્વાન વકીલે ઉચ્ચ અદાલત અને પ્રથમ અપીલ અદાલતના વાદગ્રસ્ત ચુકાદાઓને સમર્થન આપ્યું હતું અને નીચે મુજબ રજૂઆત કરીને દલીલ કરી હતી કે ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ ન્યાયી છે અને તેથી, આ અદાલતની દખલગીરીની જરૂર રેહતી નથીઃ

(i) તે નકારી કાઢવામાં આવ્યું હતું કે પીડિત વ્યક્તિ પ્રતિવાદીઓ સાથે ઘરેલું સંબંધમાં હતી. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે પીડિત વ્યક્તિ, કુલદિપ ત્યાગી સાથેના તેના લગ્ન પછી, તેની સાથે હરિદ્વારના રુડકી જિલ્લામાં રહેતી હતી, ઝબરેડામાં પ્રતિવાદીઓ સાથે નહીં. મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીમાં તેમજ તેણીના મૃત પતિની મિલકતને લગતા મહેસૂલ રેકોર્ડમાં તેણીના નામમાં ફેરફાર કરવા માટે મહેસૂલ સત્તાવાળાઓ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવેલી અરજીમાં તેણીનું રહેઠાણ રુડકી તરીકે નોંધવામાં આવ્યું હતું. કુલદિપ ત્યાગીના મૃત્યુ પછી પણ પીડિત વ્યક્તિ પ્રતિવાદીઓ સાથે રહેતી ન હતી. પીડિત વ્યક્તિ શિક્ષક તરીકે કામ કરતી હતી અને એવું સ્થાપિત કરતા કોઈ

પુરાવા ન હતા કે તેણીએ તેની નોકરીમાંથી રજા લીધી હતી અને તેના પતિના મૃત્યુ પછી તેર દિવસ ઝબરેડામાં રહી હતી.

એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ઉપરોક્ત તથ્યોને ધ્યાનમાં રાખતા, એવું ઠરાવી શકાય નહિં કે પક્ષો વચ્ચે 'ઘરેલું સંબંધ' અસ્તિત્વમાં હતો, કે જેના આધારે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ દાદ માંગી શકાય. ઘરેલું હિંસા અધિનિયમના નામકરણના આધારે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ કથિત કોઈપણ હિંસા હંમેશા 'ઘરેલું સંબંધ'ના સંબંધમાં હોવી જોઈએ અને તેથી, ઘરેલું સંબંધોનું અસ્તિત્વ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ લાગુ કરવા અને ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૮ થી ૨૦ અને કલમ ૨૨ હેઠળ વિચારણા કરવામાં આવેલી રાહત આપવા માટેની પૂર્વશરત હશે.

(ii) એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ કરવામાં આવેલી અરજીમાં પીડિત વ્યક્તિએ વર્ણવેલા તથ્યો ખોટા છે અને તે ઘટનાઓનું બનાવટી સંસ્કરણ રજુ કરે છે.

(iii) ત્યારબાદ એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે પીડિત વ્યક્તિ એ સાબિત કરવામાં નિષ્ફળ રહી હતી કે તેના પરિવારે પ્રતિવાદીઓને સ્ત્રીધનની ચીજવસ્તુઓનો કબજો આપ્યો હતો. ખરીદવામાં આવેલી

ચીજવસ્તુઓની રસીદો દર્શાવે છે કે તે વસ્તુઓ રુડકીમાં ખરીદવામાં આવી હતી અને તેથી, તે અસંભવ છે કે તે પ્રતિવાદીઓને ઝબરેડામાં તેમના નિવાસસ્થાને પહોંચાડવામાં આવી હોય. તેથી એવી વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે સ્ત્રીધન પીડિત વ્યક્તિના સાસરિયાઓના કબજામાં છે તેવી કોઈ ધારણા કરી શકાય નહીં.

(iv) વધુમાં વિનંતી કરવામાં આવી હતી કે ઘરેલુ હિંસા અહેવાલની ગેરહાજરીમાં મેજિસ્ટ્રેટ આ બાબતની નોંધ લઈ શક્યા ન હોત. કલમ ૧૨(૧)ની કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ રજૂ કરાયેલા ઘરેલુ હિંસા અહેવાલ પર વિચારણા કરવાની મેજિસ્ટ્રેટ પર ફરજિયાત ફરજ પાડે છે, અને તેની વિચારણા કર્યા પછી જ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૮ થી ૨૦ અને કલમ ૨૨ ની મૂળ જોગવાઈઓ પીડિત વ્યક્તિને તેનો લાભ આપવા માટે લાગુ કરી શકાય છે. આ દલીલના સમર્થનમાં, શ્રી કે. કે. શ્રીવાસ્તવે કલમ ૧૨(૧) ની ભાષાનો ઉલ્લેખ કરીને દલીલ કરી હતી કે પરંતુકમાં વપરાયેલ શબ્દસમૂહ 'કોઈપણ ઘરેલુ હિંસા અહેવાલને ધ્યાનમાં લેશે' જેથી સૂચવે છે કે મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અરજી દાખલ કરતા પહેલા પ્રોટેક્શન ઓફીસર સમક્ષ ફરિયાદ કરવામાં આવી હતી કે નહીં તે ધ્યાનમાં લીધા વિના ઘરેલુ હિંસા અહેવાલને ધ્યાનમાં લેવાની

જરૂરિયાત ફરજિયાત છે. ઘરેલુ હિંસા અહેવાલ પર ધ્યાન ન આપવું એ કેસના મૂળ પર પ્રહાર કરશે અને આવી અનિયમિતતા મેજિસ્ટ્રેટના નિર્ણયને રદબાતલ બનાવશે.

(v) અંતે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી ખોટી રીતે પ્રેરિત હતી, ખોટી ધારણા હતી અને સામાવાળાઓને હેરાન કરવાના એકમાત્ર હેતુથી શરૂ કરવામાં આવી હતી અને ખાસ કરીને, સામાવાળા નં. ૧, પીડિત વ્યક્તિની સાસુને, જેમની ઉંમર ૮૦ વર્ષથી વધુ છે. ઉચ્ચ અદાલત અને ફર્સ્ટ અપીલીય અદાલતે મેજિસ્ટ્રેટના નિર્ણયને યોગ્ય રીતે રદ કર્યો હતો અને એવું ઠરાવ્યુ હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ પીડિત વ્યક્તિને કોઈ રાહત આપી શકાતી નથી. ઉચ્ચ અદાલત અને ફર્સ્ટ અપીલીય અદાલતના ચુકાદાઓ વર્તમાન કેસની હકીકતોને લાગુ પડતા કાયદાના સાચા અને ખરા મૂલ્યાંકન પર આધારિત છે અને તેમાં આ અદાલત દ્વારા દખલ ન થઈ શકે.

૧૮. સંબંધિત પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોએ તેમની રજૂઆતના સમર્થનમાં આ અદાલત અને વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતોના કેટલાક ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે. જેનો ઉલ્લેખ પછીથી કરવામાં આવશે.

ધ્યાનમાં લેવાના મુદ્દાઓઃ

૧૯. સંબંધિત પક્ષોના વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર/વકીલની રજૂઆતો નીચેના મુદ્દાઓ પર વિચારણા માટે હતી, જે ૧૧ મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૨૨ ના આદેશમાં ઉઠાવવામાં આવ્યા હતાઃ

> "(i) શું ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૮ થી ૨૦ અને ૨૨ ની મૂળ જોગવાઈઓને લાગુ કરવા માટે, ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરતા પહેલા ઘરેલું હિંસા અહેવાલની વિચારણા ફરજિયાત છે?
> (ii) શું પીડિત વ્યક્તિ માટે તે વ્યક્તિઓ સાથે રહેવાનું ફરજિયાત છે કે જેમની સામે હિંસા કરવાના સમયે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે?
> (iii) શું પીડિત વ્યક્તિ અને જેની સામે દાદ માંગવામાં આવી છે તે વ્યક્તિ વચ્ચે ઘરેલું સંબંધ હોવો જોઈએ?"

કાયદાકીય માળખુંઃ

૨૦. સરળ અને તાત્કાલિક સંદર્ભ માટે, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની નીચેની જોગવાઈઓનો અહીં ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છેઃ

> **"૨. વ્યાખ્યાઓ.** – આ અધિનિયમમાં, જ્યાં સુધી સંદર્ભ અન્યથા જરૂરી ન હોય ત્યાં સુધી, –
> (ક) 'પીડિત વ્યક્તિ' એટલે એવી કોઈ પણ સ્ત્રી કે જે સામાવાળા સાથે ઘરેલું સંબંધ ધરાવે છે અને જે સામાવાળા દ્વારા ઘરેલું હિંસાના કોઈપણ કૃત્યને આચર્યું હોવાનો આરોપ મૂકે છે;
>
> x x x

(ઈ) 'ઘરેલું હિંસા અહેવાલ' એટલે પીડિત વ્યક્તિ પાસેથી ઘરેલું હિંસાની ફરિયાદ મળતાં નિયત ફોર્મમાં કરવામાં આવેલ અહેવાલ;

(એફ) "ઘરેલું સંબંધ" નો અર્થ એ છે કે બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેનો સંબંધ કે જેઓ કોઈ પણ સમયે સહિયારા પરિવારમાં સાથે રહેતા હોય અથવા છે, જ્યારે તેઓ પરસ્પર સંબંધ, લગ્ન દ્વારા અથવા લગ્ન, દત્તક લેવાના સ્વરૂપમાં સંબંધ દ્વારા સંબંધિત હોય અથવા પરિવારના સભ્યો સંયુક્ત પરિવાર તરીકે સાથે રહેતા હોય;"

x x x

(એસ) 'સહિયારો પરિવાર' એટલે એવું ઘર કે જેમાં પીડિત વ્યક્તિ એકલા રહે છે અથવા કોઈ પણ તબક્કે સામાવાળા સાથે ઘરેલું સંબંધમાં રહે છે અને તેમાં એવા ઘરનો સમાવેશ થાય છે કે જે પીડિત વ્યક્તિ અને સામાવાળાની સંયુક્ત માલિકીનું હોય અથવા ભાડૂત હોય, અથવા તેમાંથી કોઈની માલિકીનું હોય અથવા ભાડૂત હોય, જેના સંબંધમાં પીડિત વ્યક્તિ અથવા સામાવાળા અથવા બંનેને સંયુક્ત રીતે અથવા એકલા કોઈ અધિકાર, હક, ટાઈટલ, હિત કે ઈક્વીટી હોય અને તેમાં એવા ઘરનો સમાવેશ થાય છે જે સંયુક્ત પરિવારનું હોઈ શકે, જેમાં સામાવાળા સભ્ય હોય, પછી ભલે તે સામાવાળા અથવા પીડિત વ્યક્તિને વહેંચાયેલ પરિવારમાં કોઈ અધિકાર, હક અથવા હિત હોય."

"૩. **ઘરેલું હિંસાની વ્યાખ્યા**. આ અધિનિયમના હેતુઓ માટે, સામાવાળઆનું કોઈપણ કાર્ય, ચૂક અથવા કૃત્ય અથવા વર્તન ઘરેલું હિંસાની રચના કરશે, જો તે –

(અ) પીડિત વ્યક્તિના સ્વાસ્થ્ય, સલામતી, જીવન, અંગ અથવા સુખાકારીને નુકસાન પહોંચાડે છે અથવા ઈજા પહોંચાડે છે અથવા જોખમમાં મૂકે છે, પછી ભલે તે માનસિક હોય કે શારીરિક અને તેમાં શારીરિક શોષણ, જાતીય શોષણ, મૌખિક અને ભાવનાત્મક શોષણ અને આર્થિક શોષણનો સમાવેશ થાય છે; અથવા

(બ) પીડિત વ્યક્તિને હેરાન કરે છે, નુકસાન પહોંચાડે છે, ઈજા પહોંચાડે છે અથવા જોખમમાં મૂકે છે જેથી તેણીને અથવા તેણી સાથે સંબંધિત અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈ દહેજ અથવા અન્ય સંપત્તિ અથવા મૂલ્યવાન સીક્યુરીટી માટેની કોઈપણ ગેરકાયદેસર માંગને પહોંચી વળવા દબાણ કરી શકાય; અથવા

(ક) કલમ(એ) અથવા કલમ(બી) માં ઉલ્લેખિત કોઈપણ વર્તન દ્વારા પીડિત વ્યક્તિ અથવા તેની સાથે સંબંધિત કોઈપણ વ્યક્તિને ધમકી આપવાની અસર ધરાવે છે; અથવા

(ડ) અન્યથા પીડિત વ્યક્તિને શારીરિક કે માનસિક ઈજા પહોંચાડે છે અથવા નુકસાન પહોંચાડે છે.

સમજૂતી I–આ વિભાગના હેતુઓ માટે, –

(i) "શારીરિક દુર્વ્યવહાર" "નો અર્થ એ છે કે શારીરિક પીડા, નુકસાન અથવા જીવન, અંગ અથવા સ્વાસ્થ્ય માટે જોખમ ઊભું કરે છે અથવા પીડિત વ્યક્તિના સ્વાસ્થ્ય

અથવા વિકાસને નુકસાન પહોંચાડે છે અને તેમાં હુમલો, ગુનાહિત ધાકધમકી અને ગુનાહિત બળનો સમાવેશ થાય છે".

(ii) 'જાતીય શોષણ' માં જાતીય પ્રકૃતિના કોઈપણ આચરણનો સમાવેશ થાય છે જે મહિલાનો દુરુપયોગ, અપમાન, અવમૂલ્યન અથવા અન્યથા મહિલાની ગરિમાનું ઉલ્લંઘન કરે છે.

(iii) 'મૌખિક અને ભાવનાત્મક દુર્વ્યવહાર' માં –

(એ) અપમાન, ઉપહાસ, હલકું પાડવું, નામ બોલાવવું અને અપમાન અથવા ઉપહાસ, ખાસ કરીને બાળક અથવા પુરુષ બાળક ન હોવાના સંદર્ભમાં; અને

(બી) પીડિત વ્યક્તિનું હિત હોય તેવી કોઈપણ વ્યક્તિને શારીરિક પીડા પહોંચાડવાની વારંવાર ધમકીઓ; નો સમાવેશ થાય છે.

(૪) 'આર્થિક દુરૂપયોગ' માં –

(અ) તમામ અથવા કોઈપણ આર્થિક અથવા નાણાકીય સંસાધનોથી વંચિત રાખવું કે જેના માટે પીડિત વ્યક્તિ કોઈ પણ કાયદા અથવા રિવાજ હેઠળ હકદાર છે, પછી ભલે તે અદાલતના આદેશ હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર હોય અથવા અન્યથા હોય અથવા જે પીડિત વ્યક્તિ જરૂરિયાતથી ઇચ્છે છે, જેમાં પીડિત વ્યક્તિ અને તેના બાળકો, જો કોઈ હોય તો, માટે ઘર રાખવાની જરૂરિયાતો, સ્ત્રીધન, મિલકત, સંયુક્ત રીતે અથવા અલગથી પીડિત વ્યક્તિની માલિકી, વહેંચાયેલ મકાન માલિકી અને જાળવણી સંબંધિત ભાડાની ચુકવણીનો સમાવેશ થાય છે, પરંતુ તે મર્યાદિત નથી.

(બ) ઘરગથ્થુ અસ્કયામતોનું વેચાણ, જંગમ અથવા સ્થાવર મિલકતો, કિંમતી વસ્તુઓ, શેર, સીક્યુરીટીઝ, બોન્ડ અને તેના જેવી અથવા અન્ય મિલકતો કે જેમાં પીડિત વ્યક્તિનું હિત છે અથવા ઘરેલું સંબંધોના આધારે તેનો ઉપયોગ કરવાનો હકદાર છે અથવા જે પીડિત વ્યક્તિ અથવા તેણીના બાળકો અથવા તેણીની સ્ત્રીધન અથવા પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા સંયુક્ત રીતે અથવા અલગથી રાખવામાં આવેલી અન્ય કોઈ મિલકત દ્વારા વાજબી રીતે જરૂરી હોઈ શકે છે; તે દરેકનું સ્વત્વાર્પણ અને

(ક) સંસાધનો અથવા સુવિધાઓની સતત પહોંચ પર પ્રતિબંધ અથવા અંકુશ કે જેનો ઉપયોગ પીડિત વ્યક્તિ ઘરેલું સંબંધોના આધારે કરવાનો અથવા આનંદ લેવાનો હકદાર છે, જેમાં સહિયારા પરિવારમાં પ્રવેશવાનો સમાવેશ થાય છે.

સમજૂતી II.–સામાવાળાનું કોઈ કૃત્ય, ચૂક, કમિશન અથવા વર્તન આ કલમ હેઠળ 'ઘરેલું હિંસા' છે કે કેમ તે નક્કી કરવાના હેતુસર, કેસની એકંદર હકીકતો અને સંજોગો ધ્યાનમાં લેવાશે."

x x x

"૧૨. મેજિસ્ટ્રેટને અરજી.– (૧) પીડિત વ્યક્તિ અથવા પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા પીડિત વ્યક્તિ વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ આ અધિનિયમ હેઠળ એક અથવા વધુ દાદ મેળવવા માટે મેજિસ્ટ્રેટને અરજી કરી શકે છેઃ

પરંતુ આવી અરજી પર કોઈ આદેશ પસાર કરતા પહેલા, મેજિસ્ટ્રેટ તેને પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા સર્વિસ પ્રોવાઇડર

પાસેથી મળેલા કોઈપણ ઘરેલું હિંસા અહેવાલને ધ્યાનમાં લેશે.

(૨) પેટા–કલમ (૧) હેઠળ માંગવામાં આવેલી દાદમાં સામાવાળા દ્વારા કરવામાં આવેલી ઘરેલું હિંસાના કૃત્યોને કારણે થયેલી ઈજાઓ માટે વળતર અથવા નુકસાન માટે દાવો દાખલ કરવાના આવા વ્યક્તિના અધિકાર પર પૂર્વગ્રહ વિના વળતર અથવા નુકસાનની ચુકવણી માટે આદેશ જારી કરવા માટે દાદનો સમાવેશ થઈ શકે છેઃ

પરંતુ જો કોઈ અદાલત દ્વારા પીડિત વ્યક્તિની તરફેણમાં વળતર અથવા નુકસાની તરીકેની કોઈપણ રકમ માટે હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હોય, તો આ અધિનિયમ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા કરવામાં આવેલા આદેશના અનુસરણમાં ચૂકવવામાં આવેલી અથવા ચૂકવવાપાત્ર રકમ, જો કોઈ હોય તો, તે હુકમનામા હેઠળ ચૂકવવાપાત્ર રકમ સામે મજરે આપવામાં આવશે અને હુકમનામા, સિવિલ પ્રોસિજર કોડ, ૧૯૦૮ (૧૯૦૮ નો ૫), અથવા તે સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈ કાયદામાં ગમે તે હોવા છતાં, બાકીની રકમ, જો કોઈ હોય તો, માટે અમલપાત્ર રહેશે.

(૩) પેટા–કલમ (૧) હેઠળની દરેક અરજી એવા સ્વરૂપમાં હોવી જોઈએ અને તેમાં સૂચવવામાં આવે તેવી અથવા શક્ય તેટલી વધુ વિગતો ધરાવતી હોવી જોઈએ.

(૪) મેજિસ્ટ્રેટ સૌપ્રથમ સુનાવણીની તારીખ નક્કી કરશે, જે સામાન્ય રીતે અદાલત દ્વારા અરજી પ્રાપ્ત થયાની તારીખથી ત્રણ દિવસથી વધુ નહીં હોય.

(૫) મેજિસ્ટ્રેટ પેટા–કલમ (૧) હેઠળ કરવામાં આવેલી દરેક અરજીનો તેની પ્રથમ સુનાવણીની તારીખથી સાઇઠ દિવસના સમયગાળાની અંદર નિકાલ કરવાનો પ્રયાસ કરશે."

x x x

"૧૭. સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર.–

(૧) હાલમાં અમલમાં હોય તેવા અન્ય કોઈ કાયદામાં કંઈપણ હોવા છતાં, ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી દરેક સ્ત્રીને સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર રહેશે, પછી ભલે તેને તેમાં કોઈ અધિકાર, હક અથવા લાભદાયી હિત હોય કે ન હોય.

(૨) પીડિત વ્યક્તિને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય સામાવાળા દ્વારા સહિયારા પરિવારમાંથી અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાંથી બહાર કાઢી મૂકવામાં આવશે નહીં અથવા બાકાત રાખવામાં આવશે નહીં."

x x x

"૨૩. વચગાળાના અને એકતરફી આદેશો આપવાની સત્તા.– (૧) આ અધિનિયમ હેઠળ તેમની સમક્ષની કોઈપણ કાર્યવાહીમાં, મેજિસ્ટ્રેટ તેમને ન્યાયી અને યોગ્ય લાગે તેવો વચગાળાનો આદેશ આપી શકે છે.

(૨) જો મેજિસ્ટ્રેટને સંતોષ થાય કે કોઈ અરજી પ્રથમ દૃષ્ટિએ જાહેર કરે છે કે સામાવાળા ઘરેલું હિંસાનું કૃત્ય કરી રહ્યો છે અથવા તેણે ઘરેલું હિંસાનું કૃત્ય કર્યું છે અથવા સામાવાળા ઘરેલું હિંસાનું કૃત્ય કરી શકે તેવી સંભાવના છે, તો તે કલમ ૧૮, કલમ ૧૯, કલમ ૨૦, કલમ ૨૧ અથવા, કેસ હોય તે મુજબ, સામાવાળા સામે કલમ ૨૨

હેઠળ પીડિત વ્યક્તિના સોગંદનામાના આધારે એકપક્ષીય આદેશ આપી શકે છે."

૨૧. આગળ વધતાં પહેલાં, આ અદાલતના નીચેના સંબંધિત ચુકાદાઓનો સંદર્ભ લેવો ઉપયોગી થશે જેમાં આ અદાલતે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની વિવિધ જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કર્યું છેઃ

અ) **જુવેરિયા અબ્દુલ માજિદ પટની વિરુદ્ધ. આતિફ ઈકબાલ મન્સુરી અને અન્ય–[(૨૦૧૪) ૧૦ એસ. સી. સી. ૭૩૪]** માં, આ અદાલતે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(એ) હેઠળ પીડિત વ્યક્તિની વ્યાખ્યાનો અર્થઘટન કરતી વખતે ઠરાવ્યું હતું કે ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી મહિલા સિવાય, કોઈ પણ મહિલા જે સામાવાળા સાથે ઘરેલું સંબંધ ધરાવે છે, તેના દ્વારા જો સામાવાળા દ્વારા ઘરેલું હિંસાના કોઈપણ કૃત્યને આચર્યું હોવાનો આરોપ મૂકવામાં આવે તો તે પીડિત વ્યક્તિના અર્થમાં આવે છે. વધુમાં, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(એફ) જણાવે છે કે પીડિત વ્યક્તિ (અહીં વિધવા), જે કોઈ પણ સમયે પતિ સાથે સહિયારા પરિવારમાં રહી છે, તે ઘરેલું સંબંધના અર્થ દ્વારા આવરી લેવામાં આવે છે. ઉપરાંત, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(ઓ) જણાવે છે કે જો કોઈ પણ તબક્કે પીડિત વ્યક્તિ સામાવાળા સાથે ઘરમાં ઘરેલું સંબંધમાં રહી હોય, તો તે સહિયારા પરિવારમાં અધિકારનો દાવો કરી શકે છે.

ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓનું વિશ્લેષણ કર્યા પછી, આ અદાલતે **વી. ડી. ભનોટ વિરુદ્ધ સવિતા ભનોટ–[(૨૦૧૨) ૩ એસ. સી. સી. ૧૮૩]** નો ઉલ્લેખ કરીને એ એવું ઠરાવ્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ અમલમાં આવે તે પહેલાં પણ પક્ષકારોની વર્તણૂકને કલમ ૧૮, ૧૯ અને ૨૦ હેઠળ આદેશ પસાર કરતી વખતે ધ્યાનમાં લઈ શકાય છે. જે પત્ની ભૂતકાળમાં સહિયારા પરિવાર સાથે રહેતી હતી પરંતુ હવે તેના પતિ સાથે રહેતી ન હતી, તે જો ઘરેલું હિંસાથી પિડિત હોય તો કલમ ૧૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરી શકે છે. વધુમાં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે જ્યાં એકવાર ઘરેલું હિંસાનું કૃત્ય કરવામાં આવે છે, ત્યારે છૂટાછેડાનો અનુગામી હુકમનામું સામાવાળાની જવાબદારીને કરેલા ગુનામાંથી મુક્ત કરશે નહીં અથવા પીડિત વ્યક્તિ જે લાભ માટે હકદાર છે તેને નકારશે નહીં.

બી) **કૃષ્ણ ભટ્ટાચાર્જી વિરુદ્ધ સારથી ચૌધરી અને અન્ય–[(૨૦૧૬) ૨ એસ. સી. સી. ૭૦૫]** ના કેસમાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે ન્યાયિક વિચ્છેદના હુકમનામાના બે વર્ષ પછી, સ્ત્રીધનની વસૂલાત માટેનો દાવો માન્ય છે. અદાલતે એવું ઠરાવ્યું હતું કે ન્યાયિક વિચ્છેદ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ સાથે વાંચતા કલમ ૨(એ) હેઠળ પીડિત વ્યક્તિ તરીકે પત્નીની સ્થિતિમાં ફેરફાર કરતી

નથી અને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(એફ) હેઠળ ઘરેલું સંબંધોનો અંત લાવતી નથી. વધુમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ન્યાયિક વિચ્છેદ એ પતિ–પત્નીના સંબંધોનું મોકૂફ માત્ર હતુ અને છૂટાછેડાના કિસ્સા મુજબનું સંબંધોનું સંપૂર્ણ વિચ્છેદ નથી. વધુમાં, પત્ની દ્વારા ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ દાખલ કરવામાં આવેલી અરજીને કોઈપણ મર્યાદા નો બાધ નથી.

આ કેસમાં, આ અદાલતે **સરસ્વતી વિરુદ્ધ બાબુ– [(૨૦૧૪) ૩ એસસીસી ૭૧૨]** નો ઉલ્લેખ કર્યો હતો.

વધુમાં, ન્યાયામૂર્તિ દીપક મિશ્રાએ બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ વતી જણાવ્યું હતું કે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨ (એફ) હેઠળ ઘરેલું સંબંધોની વ્યાખ્યા ખૂબ જ વ્યાપક છે અને જો પત્ની ન્યાયિક રીતે અલગ હોય તો પણ, ઉપરોક્ત જોગવાઈ હેઠળ રક્ષણ આપવામાં આવશે, તથા આવુ અવલોકન કર્યું હતું કે :

"૧૮. મુખ્ય મુદ્દો કે જેના પર ધ્યાન આપવાની જરૂર છે તે એ છે કે શું અપીલકર્તાનુ ન્યાયિક વિચ્છેદના હુકમના કારણે 'પીડિત વ્યક્તિ' બનવુ અટકી જશે કે કેમ. એકવાર છૂટાછેડાનુ હુકમનામું પસાર થઈ જાય પછી, પક્ષકારોની સ્થિતિ અલગ થઈ જાય છે, પરંતુ જ્યારે ન્યાયિક વિચ્છેદ

માટે હુકમનામું હોય ત્યારે એવું નથી. જીત સિંહ અને બીજા વિ. યુ. પી. રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૩) ૧ એસ.સી.સી. ૩૨૫ માં ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચે, જોકે એક અલગ સંદર્ભમાં, ન્યાયિક વિચ્છેદના ખ્યાલ નો ઉલ્લેખ કર્યો અને ચુકાદો આપ્યો કે ન્યાયિક વિચ્છેદને કારણે અધિકારો અને જવાબદારીઓનું સર્જન થાય છે. એક હુકમનામું અથવા ન્યાયિક વિચ્છેદ માટેનો આદેશ પક્ષોને અલગ રહેવાની મંજૂરી આપે છે. કોઈ પણ પક્ષ માટે બીજા સાથે સહઅસ્તિત્વ રાખવાની કોઈ જવાબદારી રહેશે નહીં. લગ્નમાંથી ઉદ્ભવતા પરસ્પર અધિકારો અને જવાબદારીઓ મોકૂફ કરવામાં આવે છે. જો કે, આ હુકમનામું લગ્નને તોડતું નથી અથવા વિસર્જન કરતું નથી. તે સમાધાન અને ગોઠવણની તક પૂરી પાડે છે. જોકે ચોક્કસ સમયગાળા પછી ન્યાયિક વિચ્છેદ છૂટાછેડા માટેનો આધાર બની શકે છે, તે જરૂરી નથી અને પક્ષો તે ઉપાયનો આશરો લેવા માટે બંધાયેલા નથી અને પક્ષો તેમના જીવનકાળ સુધી પત્ની અને પતિ તરીકેની તેમની સ્થિતિ જાળવી શકે છે."

રશ્મિ કુમાર વિરુદ્ધ મહેશ કુમાર ભડા–[(૧૯૯૭) ૨ એસ.સી.સી. ૩૯૭] ના કેસનો ઉલ્લેખ કરતી વખતે, આ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે સ્ત્રીધનની મિલકત એ સાબિતી પર પત્નીની વિશિષ્ટ મિલકત છે કે તેણે સ્ત્રીધન પરની મિલકત અથવા આધિપત્ય તેના પતિ અથવા પરિવારના અન્ય કોઈ સભ્યને સોંપ્યું હતું. મિલકત પતિ અથવા પરિવારના અન્ય

સભ્યને આપવામાં આવી હતી તે સાબિત કરવા માટે આગળ કોઈ વિશેષ કરાર કરવાની જરૂર નથી.

મર્યાદા અને/અથવા 'સતત અપરાધ'/'કાર્યવાહીનું સતત કારણ' ના મુદ્દાને ધ્યાનમાં લેતી વખતે, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યોઃ

> "૩૨. કાયદાના ઉપરોક્ત નિવેદનને ધ્યાનમાં રાખીને, આપણે જોવું પડશે કે પતિ અથવા પરિવારના અન્ય સભ્યો દ્વારા સ્ત્રીધનને જાળવી રાખવો એ સતત ગુનો છે કે નહીં. તેમાં કોઈ વિવાદ ન હોઈ શકે કે પત્ની સ્ત્રીધનની અનુભૂતિ માટે દાવો દાખલ કરી શકે છે પરંતુ તે તેને વિશ્વાસના ગુનાહિત ભંગ માટે ફોજદારી ફરિયાદ દાખલ કરવા માટે પ્રતિબંધિત કરતી નથી.....સ્ત્રીધનની વંચિતતાની તારીખથી 'સતત અપરાધ' ની વિભાવના આકર્ષિત થાય છે, કારણ કે સ્ત્રીધન પર પતિ કે પરિવારના અન્ય સભ્યોનો કોઈ અધિકાર હોઈ શકે નહીં અને તેઓ રખેવાળ રહે છે. ૨૦૦૫ના કાયદાના હેતુ માટે, તે ૨૦૦૫ના કાયદા હેઠળ એક અથવા વધુ રાહત માટે પ્રોટેકશન ઓફિસરને અરજી કરી શકે છે."

સી) અમે **અજય કુમાર વિરુદ્ધ લતા ઉર્ફે શારુતી અને અન્યો– [(૨૦૧૯)૧૫ એસ.સી.સી. ૩૫૨]** માં આ અદાલતના ખુલાસાનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકીએ છીએ, જેમાં સામાવાળાના પતિનું મૃત્યુ થયું હતું અને મૃત પતિના ભાઈ પાસેથી ભરણપોષણનો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો. અદાલતે એવું માન્યું હતું કે પ્રથમ દૃષ્ટિએ ભરણપોષણની મંજૂરી માટેનો કેસ બનાવવામાં આવ્યો હતો કારણ કે સામાવાળા અને તેનો મૃત પતિ

એક જ ઘરમાં રહેતા હતા અને તેમાં અપીલકર્તા (મૃત વ્યક્તિનો ભાઈ) પણ એક જ ઘરમાં રહેતો હતો.

ડી) **સતીશ ચંદ્ર આહુજા વિરુદ્ધ સ્નેહા આહુજા–[(૨૦૨૧) ૧ એસ.સી.સી. ૪૧૪]** માં, આ અદાલતની ત્રણ ન્યાયાધીશોની બેન્ચ, જેમાં અમારામાંથી એક (ન્યાયમૂર્તિ શ્રી શાહ) સભ્ય હતા, તેમણે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(પ) માં દેખાતા 'રહે છે અથવા કોઈપણ સમયે રહેતા હતા' એવા અભિવ્યક્તિઓને ધ્યાનમાં લીધી. આ અદાલતે **એસ.આર.બત્રા વિ.તરુણા બત્રા–[(૨૦૦૭) ૩ એસ.સી.સી.૧૬૯]** માં નિર્ધારિત કાયદાની ચોકસાઈ પર વિચાર કરતી વખતે એ તારણ કાઢ્યું હતું કે ઉપરોક્ત કેસમાં ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(પ)નું યોગ્ય અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું નથી અને ઉપરોક્ત ચુકાદો સાચો કાયદો નિર્ધારિત કરતો નથી અને નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

> "૬૬..... કલમ ૨(પ)માં 'જ્યાં પીડિત વ્યક્તિ રહે છે' તે શબ્દો પછી 'કોઈપણ તબક્કે રહે છે' અભિવ્યક્તિ આવે છે. આ અદાલત દ્વારા ફકરા ૨૬ માં જે બાબત ધ્યાનમા લેવામાં આવી છે તેનાથી અલગ વસ્તુ માટે 'વ્યક્તિએ પીડિત જીવન' શબ્દોનો ઉપયોગ કર્યા પછી તરત જ 'કોઈપણ

તબક્કે રહેતા હતા' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. 'કોઈપણ તબક્કે રહેતા હતા' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ મહિલાઓને સહિયારા ઘરમાં રહેવાના અધિકારનો લાભ નકારવાથી બચાવવા માટે કરવામાં આવ્યો છે કારણ કે અરજી દાખલ કરવામાં આવે તે તારીખે, તેણીને ઘરના કબજામાંથી બાકાત રાખવામાં આવી હતી અથવા અસ્થાયી રૂપે ગેરહાજર હતી. 'કોઈપણ તબક્કે રહેતા હતા' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ ઉપરોક્ત હેતુ માટે છે અને તે ઉદ્દેશ્ય સાથે નથી કે જ્યાં પણ પીડિત વ્યક્તિ પતિના સંબંધીઓ સાથે રહેતી હોય ત્યાં આવા તમામ ઘરો સહિયારા ઘર બની જશે, જે કાયદાકીય ઉદ્દેશ્ય નથી. સહીયારા કુટુંબને ઘર તરીકે ગણવામાં આવે છે, જે વર્તમાન સમયમાં પીડિત વ્યક્તિનું નિવાસસ્થાન છે.....

૬૭.....આ અધિનિયમની સંપૂર્ણ યોજના પીડિત વ્યક્તિ જ્યાં રહે છે અથવા રહેતા હતા તે સહિયારા ઘરના સંબંધમાં પીડિત વ્યક્તિને તાત્કાલિક રાહત પૂરી પાડવાની છે. ઉપર અવલોકન કર્યા મુજબ, 'કોઈપણ તબક્કે રહેલ છે' અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ માત્ર એ આધાર પર પીડિત વ્યક્તિને રક્ષણ આપવાનો ઈનકાર કરવાના ઈરાદા સાથે

કરવામાં આવ્યો હતો કે પીડિત વ્યક્તિ અરજીની તારીખે અથવા તે તારીખે રહેતા નથી જ્યારે સંબંધિત મેજિસ્ટ્રેટ કલમ ૧૯ હેઠળ આદેશ પસાર કરે છે. આમ, એસ.આર.બત્રા વિરુદ્ધ તરુણા બત્રા (સુપ્રા)માં ફકરા ૨૬માં આ અદાલત દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવેલી આશંકા સાચી આશંકા નહોતી અને તે સાચું છે કે જો આવા અર્થઘટનને સ્વીકારવામાં આવે તો તે અરાજકતા તરફ દોરી જશે અને તે ક્યારેય કાયદાકીય હેતુ નહોતો. આમ, અમારો વિચારણાનો અભિપ્રાય છે કે કલમ ૨(પ)માં ઉલ્લેખિત સહિયારું કુટુંબ એ પીડિત વ્યક્તિનું સહિયારું કુટુંબ છે જ્યાં તે અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી તે સમયે રહેતી હતી અથવા તાજેતરના ભૂતકાળમાં ઉપયોગમાંથી બાકાત રાખવામાં આવી હતી અથવા તેણી અસ્થાયી રૂપે ગેરહાજર છે.

૬૮. 'જીવન અથવા કોઈપણ તબક્કે ઘરેલું સંબંધમાં રહ્યા છે' શબ્દને તેનો સામાન્ય અને હેતુપૂર્ણ અર્થ આપવો પડશે. ઘરની સ્ત્રીનું જીવન જીવવું એ એવી જીવનશૈલીનો સંદર્ભ આપવો જોઈએ જેમાં કેટલીક સ્થાયીપણું હોય છે. જુદા જુદા સ્થળોએ માત્ર ક્ષણિક અથવા અનૌપચારિક રહેવાથી

સહિયારું ઘર ન બને. પક્ષકારોનો હેતુ અને ઘરની પ્રકૃતિ સહિત જીવનની પ્રકૃતિ પર ધ્યાન આપવું પડશે કે કેમ તે જાણવા માટે કે પક્ષકારો પરિસરને સહિયારા ઘર તરીકે ગણવા માગે છે કે નહીં. ઉપર નોંધ્યા મુજબ, મહિલાની તરફેણમાં ઉચ્ચ અધિકાર આપવા માટે અધિનિયમ ૨૦૦૫ ઘડવામાં આવ્યો હતો. આ અધિનિયમ ૨૦૦૫ એ સ્ત્રીના અધિકારોનું વધુ અસરકારક રક્ષણ પૂરું પાડવા માટે ઘડવામાં આવ્યો છે જે પરિવારમાં થતી કોઈપણ પ્રકારની હિંસાનો ભોગ બને છે. અધિનિયમનો અર્થ એ રીતે કરવો પડશે કે તે અધિનિયમનો હેતુ અને ઉદ્દેશ અસરકારક બને. અધિનિયમ, ૨૦૦૫ની કલમ ૧૭ અને ૧૯ સાથે વાંચવામાં આવેલી કલમ ૨(૫) સ્ત્રીને સહિયારા ઘર હેઠળ રહેઠાણના અધિકારની તરફેણમાં હક આપે છે, પછી ભલે તેમાં તેણીનો કોઈ કાનૂની હિત હોય કે ન હોય.

૬૯..... કલમ ૨(૫) માં નોંધાયેલી સહિયારા ઘરની વ્યાખ્યા એ સૂચવતી નથી કે સહિયારું ઘર એવું હોવું જોઈએ જે પતિનું હોય અથવા પતિ દ્વારા ભાડે લેવામાં આવ્યું હોય. અમે અધિનિયમ હેઠળ 'સામાવાળા' ની વ્યાખ્યાની નોંધ લીધી છે. ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહીમાં

સામાવાળા પતિના કોઈ પણ સંબંધી હોઈ શકે છે. જો સહિયારું ઘર પતિના કોઈ પણ સંબંધીનું હોય, જેની સાથે સ્ત્રી ઘરેલું સંબંધમાં રહી હોય, તો કલમ ૨(પ) માં ઉલ્લેખિત શરતો સંતોષાય છે અને ઉપરોક્ત ઘર સહિયારું ઘર બની જશે.

વિશ્લેષણઃ

૨૨. ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ જણાવે છે કે પીડિત વ્યક્તિ અથવા પ્રોટેક્શન ઓફિસર અથવા પીડિત વ્યક્તિ વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ એક અથવા વધુ રાહત માટે મેજિસ્ટ્રેટને અરજી કરી શકે છે. જો કે, જોગવાઈ જણાવે છે કે આવી અરજી પર કોઈ આદેશ પસાર કરતા પહેલા, મેજિસ્ટ્રેટે તેમને પ્રોટેક્શન ઓફિસર અથવા સેવા પ્રદાતા તરફથી મળેલ કોઈપણ ઘરેલું ઘટના અહેવાલને ધ્યાનમાં લેવો જોઈએ. કલમ ૨(ક) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત 'પીડિત વ્યક્તિ' શબ્દનો અર્થ એ છે કે કોઈ પણ મહિલા કે જે સામાવાળા સાથે ઘરેલું સંબંધ ધરાવે છે અથવા ધરાવી રહી છે અને જે સામાવાળા દ્વારા ઘરેલું હિંસાના કોઈપણ કૃત્યને આધિન હોવાનો આરોપ મૂકે છે. કલમ ૨(એફ)માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ ઘરેલું સંબંધોનો અર્થ થાય છે બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેનો સંબંધ કે જેઓ કોઈપણ સમયે, સહિયારા પરિવારમાં

સાથે રહેતા હોય, જ્યારે તેઓ સંવનન, લગ્ન દ્વારા અથવા દત્તક લેવાની પ્રકૃતિના સંબંધ દ્વારા સંબંધિત હોય અથવા પરિવારના સભ્યો સંયુક્ત પરિવાર તરીકે સાથે રહેતા હોય. ઘરેલું હિંસાનો એ જ અર્થ છે જે તેને કલમ ૩માં સોંપવામાં આવ્યો છે.

૨૩. કલમ ૨(૫)ની વ્યાખ્યા અનુસાર ઘરેલું સંબંધોની વ્યાખ્યાના સંબંધમાં 'સહિયારુ ઘર' શબ્દનો અર્થ એવો થાય છે કે જ્યાં પીડિત વ્યક્તિ રહે છે અથવા કોઈ પણ તબક્કે એકલા અથવા સામાવાળા સાથે ઘરેલું સંબંધમાં રહે છે અને તેમાં એવા ઘરનો સમાવેશ થાય છે કે જે પીડિત વ્યક્તિ અને સામાવાળા દ્વારા સંયુક્ત રીતે માલિકી ધરાવતું હોય અથવા ભાડૂત હોય, અથવા તેમાંથી કોઈની માલિકીનું હોય અથવા ભાડૂત હોય, જેના સંબંધમાં પીડિત વ્યક્તિ અથવા સામાવાળા અથવા બંનેને સંયુક્ત રીતે અથવા એકલા કોઈ અધિકાર, હક, હિત અથવા નિષ્પક્ષતા અને તેમાં એવા ઘરનો સમાવેશ થાય છે જે સંયુક્ત પરિવાર સાથે સંબંધિત હોઈ શકે છે, જેમાં સામાવાળા સભ્ય છે, પછી ભલે તે સામાવાળા અથવા પીડિત વ્યક્તિને સહિયારા સંબંધમાં કોઈ અધિકાર, હક અથવા હિત હોય. આમ સહિયારા ઘરની વ્યાખ્યા સમાવિષ્ટ છે.

૨૪. કલમ ૧૭ સહિયારા ઘરમાં રહેવાના અધિકારની વાત કરે છે જ્યારે કલમ ૧૯ રહેઠાણના આદેશો સાથે સંબંધિત છે જે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા

કલમ ૧૨ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ અરજીનો નિકાલ કરતી વખતે પસાર કરી શકાય છે, જ્યારે તેને સંતોષ થાય છે કે ઘરેલું હિંસા સહિયારા ઘરમાં થઈ છે. આમ, જ્યારે કલમ ૧૯ રહેઠાણના આદેશો સાથે સંબંધિત છે, ત્યારે સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૭માં દર્શાવવામાં આવ્યો છે. કલમ ૧૭ની પેટા–કલમ (૧), જે બિન–અસ્થાયી કલમથી શરૂ થાય છે તે જણાવે છે કે હાલમાં અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદામાં કંઈપણ હોવા છતાં, ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર રહેશે, પછી ભલે તેમાં તેણીને કોઈ અધિકાર, હક અથવા લાભદાયી હિત હોય કે ન હોય. પેટા–કલમ (૨) જણાવે છે કે કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય સામાવાળા દ્વારા પીડિત વ્યક્તિને સહિયારા ઘરમાંથી અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાંથી બહાર કાઢવામાં આવશે નહીં અથવા બાકાત રાખવામાં આવશે નહીં.

૨૫. જ્યારે કલમ ૧૯ ઘણા બધા નિર્દેશો અથવા આદેશો આપે છે જે સામાવાળા વિરુદ્ધ પીડિત વ્યક્તિની તરફેણમાં અને સહિયારા ઘરની વિરુદ્ધ પસાર થઈ શકે છે, ત્યારે કલમ ૧૭ ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર આપે છે, પછી ભલેને તેને તેમાં કોઈ અધિકાર, હક અથવા ફાયદાકારક હિત હોય કે ન હોય. સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો આ અધિકાર જે ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને આપવામાં

આવે છે તે એક મહત્વપૂર્ણ અને નોંધપાત્ર અધિકાર છે. તે ઘરેલું સંબંધોમાં દરેક સ્ત્રીના સહિયારા ઘરમાં રહેવાના અધિકારની પુષ્ટિ છે. કલમ ૧૭ ની પેટા–કલમ (૨) કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા સિવાય સામાવાળા દ્વારા પીડિત વ્યક્તિને સહિયારા ઘરમાંથી અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાંથી હાંકી કાઢવા અથવા બાકાત રાખવાથી રક્ષણ આપે છે. કલમ ૧૭ની પેટા–કલમ (૧) અને પેટા–કલમ (૨) વચ્ચેનો તફાવત પણ નોંધવા જેવો છે. જ્યારે પેટા–કલમ (૨) પીડિત વ્યક્તિ સાથે વ્યવહાર કરે છે જે ઘરેલું હિંસાના સંદર્ભમાં ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(ક) માં વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે, ત્યારે કલમ ૧૭ ની પેટા–કલમ (૧) એ ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને આપવામાં આવેલો અધિકાર છે, પછી ભલે તે પીડિત વ્યક્તિ હોય કે ન હોય. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને સામાવાળા દ્વારા ઘરેલું હિંસાના કોઈ કૃત્યની ગેરહાજરીમાં પણ સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર છે.

૨૬. ઘરેલું સંબંધોમાં દરેક સ્ત્રીના સહિયારા પરિવારમાં રહેવાના અધિકારના મહત્વની સરાહના કરવી જરૂરી છે. પહેલેથી જ નોંધ્યું છે તેમ, 'સહિયારું ઘર' શબ્દને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૨(પ) માં વિસ્તૃત રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ કલમ ૧૭માં સમાવિષ્ટ અભિવ્યક્તિ એટલે કે, 'ઘરેલું સંબંધમાં દરેક મહિલાને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર હશે, પછી ભલે તેને તેમાં કોઈ

અધિકાર, હક અથવા ફાયદાકારક હિત હોય', તેના માટે વિસ્તૃત અર્થઘટનની જરૂર છે. આ સંદર્ભમાં, **હરભજન સિંઘ વિ. પ્રેસ કાઉન્સિલ ઓફ ઈન્ડિયા – (એઆઈઆર ૨૦૦૨ એસ ૧૩૫૧)** પર આધાર રાખી શકાય છે જેમાં, ક્રોસ ઓન "સ્ટેટ્યુટરી ઈન્ટરપ્રિટેશન" (ત્રીજી આવૃત્તિ, ૧૯૯૫) પર નીચે મુજબ આધાર રાખવામાં આવ્યો છે:–

> "આમ, 'સામાન્ય અર્થ' અથવા 'વ્યાકરણીય અર્થ' એ સૂચિત કરતું નથી કે ન્યાયાધીશ કાયદાના શબ્દોને તેમના સંદર્ભ અથવા કાયદાના હેતુથી સ્વતંત્ર રીતે અર્થ આપે છે, પરંતુ તે એવા અર્થને અપનાવે છે જે તરત જ સ્પષ્ટ અને ન શોધાયેલ સંદર્ભ અને હેતુના સંબંધમાં યોગ્ય છે અને જેના માટે તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે."

૨૭. જ્યારે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમનો ઉદ્દેશ અને હેતુ સ્ત્રીને ઘરેલું હિંસાથી રક્ષણ આપવાનો છે, ત્યારે કલમ ૧૭ની પેટા–કલમ (૧) નો હિતકારી ઉદ્દેશ ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર આપવાનો છે. તેથી, ઉપરોક્ત જોગવાઈ બિન–અસ્થાયી ક્લેાઝથી શરૂ થાય છે.

૨૮. ઉપરોક્ત અધિકારની વધુ સારી સમજણ માટે, તેને ભારતના સામાજિક અને પારિવારિક સંદર્ભ સાથે જોડવું પણ ઉપયોગી થશે.

૨૯. પહેલેથી જ નોંધ્યું છે તેમ, ઘરેલું સંબંધનો અર્થ એ છે કે બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેનો સંબંધ જે કોઈ પણ સમયે રહે છે અથવા હોય છે, જે સહિયારા ઘરમાં સાથે રહેતા હોય છે. આ સંબંધ (i) સંવનન, (ii) લગ્ન અથવા (iii) લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ દ્વારા, (iv) દત્તક લેવા અથવા (v) સંયુક્ત પરિવાર તરીકે સાથે રહેતા પરિવારના સભ્યો દ્વારા હોઈ શકે છે. 'ઘરેલું સંબંધ' શબ્દ વ્યાપક છે. તેથી, ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને ઉપર જણાવ્યા મુજબ જે પણ રીતે સંબંધ સ્થાપિત થઈ શકે છે, તેને સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર છે, પછી ભલે તેને તેમાં કોઈ અધિકાર, હક અથવા લાભકારી હિત હોય કે ન હોય. આમ, પુત્રી, બહેન, પત્ની, માતા, દાદી અથવા પરદાદી, પુત્રવધૂ, સાસુ અથવા લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ ધરાવતી કોઈપણ સ્ત્રી, દત્તક લીધેલી પુત્રી અથવા સંયુક્ત પરિવારના કોઈપણ સભ્યને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર છે.

૩૦. વધુમાં, જોકે, કલમ ૧૭ની પેટા-કલમ(૧) ના સંદર્ભમાં, 'સહિયારું ઘર' શબ્દની વ્યાખ્યા એવા ઘરના સંદર્ભમાં કરવામાં આવી છે કે જ્યાં પીડિત વ્યક્તિ એકલા રહે છે અથવા સામાવાળા સાથે ઘરેલું સંબંધમાં રહે છે, ઉપરોક્ત અભિવ્યક્તિ માત્ર તે ઘર સુધી મર્યાદિત ન હોઈ

શકે જ્યાં પીડિત વ્યક્તિ રહે છે અથવા કોઈપણ તબક્કે ઘરેલું સંબંધમાં રહે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રી જે પીડીત નથી, તે અર્થમાં કે જેને સામાવાળા દ્વારા ઘરેલું હિંસાના કૃત્યનો સામનો કરવો પડ્યો નથી, તેને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર છે. આમ, માતા, પુત્રી, બહેન, પત્ની, સાસુ અને પુત્રવધૂ અથવા ઘરેલું સંબંધોમાં મહિલાઓની આવી અન્ય શ્રેણીઓને સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર, હિત અથવા લાભદાયી હિતનો અધિકાર છે.

તેથી, ઘરેલું સંબંધોમાં મહિલાઓની ઉપરોક્ત શ્રેણીઓ અને મહિલાઓની આવી અન્ય શ્રેણીઓના રહેઠાણના અધિકારની કલમ ૧૭ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ બાંયધરી આપવામાં આવી છે અને કોઈ પણ પ્રકારની ઘરેલું હિંસા ન હોય તો પણ તેણીને આવા ઘરમાંથી બાકાત રાખી શકાતી નથી અથવા બહાર કાઢી શકાતી નથી. તેનાથી વિપરીત, કલમ ૧૭ની પેટા–કલમ (૨) તેની સાથે સંબધિત છે જે એક પીડિત વ્યક્તિ, જે અનિવાર્યપણે એક મહિલા છે અને જે ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બને છે, તેને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય સામાવાળા દ્વારા સહિયારા ઘરમાંથી અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવશે નહીં અથવા બાકાત રાખવામાં આવશે નહીં. આમ, 'સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર' અભિવ્યક્તિને ઉપરોક્ત વર્ગોની મહિલાઓના સંદર્ભમાં વિસ્તૃત અર્થઘટન આપવું પડશે, જેમાં પુત્રવધૂની

સાસુ અને ઉપર ઉલ્લેખિત મહિલાઓની અન્ય શ્રેણીઓ કે જેમને સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર છે.

૩૧. વધુમાં, 'સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર' અભિવ્યક્તિને વાસ્તવિક રહેઠાણ સુધી મર્યાદિત કરી શકાતી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, સહિયારા ઘરમાં વાસ્તવિક રહેઠાણની ગેરહાજરીમાં પણ, ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રી તેમાં રહેવાના તેના અધિકારને લાગુ કરી શકે છે. ઉપરોક્ત અર્થઘટનને દૃષ્ટાંત દ્વારા સમજાવી શકાય છે. જો કોઈ સ્ત્રી લગ્ન કરે તો તે તેના પતિના ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર મેળવે છે જે પછી ઘરેલુ હિંસાના અર્થમાં સહિયારું ઘર બની જાય છે. ભારતમાં, એક સ્ત્રી માટે, તેના લગ્ન પર, તેના પતિ સાથે રહેવાનું એક સામાજિક ધોરણ છે, સિવાય કે વ્યાવસાયિક અથવા નોકરીની પ્રતિબદ્ધતાઓને કારણે, અથવા અન્ય વાસ્તવિક કારણોસર, પતિ અને પત્ની જુદા જુદા સ્થળોએ રહેવાનું નક્કી કરે. એવા કિસ્સામાં પણ કે જ્યાં ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રી વાજબી કારણસર અન્યત્ર રહે છે, તેણીને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર છે. ઉપરાંત, જે સ્ત્રી ઘરેલું સંબંધમાં છે અથવા રહી છે, તેને માત્ર તેના પતિના ઘરમાં જ રહેવાનો અધિકાર નથી, પરંતુ જો તે અન્ય જગ્યાએ સ્થિત સહિયારા ઘર પણ હોય જેમાં તેના પતિના પરિવાર અલગ જગ્યાએ રહે છે તેમાં પણ રહેવાનો અધિકાર છે.

૩૨. જો ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રી સહિયારા ઘરમાં રહેવાના તેના અધિકારને લાગુ કરવા માંગે છે, પછી ભલે તે તેમાં રહેતી હોય કે ન હોય, તો ઉપરોક્ત અધિકારને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૧૭ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ લાગુ કરી શકાય છે. જો સહિયારા ઘરમાં રહેવાના તેના અધિકારનો સામાવાળા (ઓ) દ્વારા વિરોધ કરવામાં આવે અથવા તેના પર પ્રતિબંધ મૂકવામાં આવે તો તે પીડિત વ્યક્તિ બની જાય છે અને જો તે પહેલેથી જ સહિયારા ઘરમાં રહેતી હોય અથવા જો તે ખરેખર તેમાં રહેતી ન હોય તો તેમાંથી અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાંથી બાકાત રાખવામાં આવી હોય તો તેને બહાર કાઢી શકાતી નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, 'સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર' અભિવ્યક્તિ માત્ર વાસ્તવિક રહેઠાણ સુધી મર્યાદિત નથી, કારણ કે, વાસ્તવિક રહેઠાણને ધ્યાનમાં લીધા વિના, ઘરેલું સંબંધમાં સ્ત્રી સહિયારા ઘરમાં રહેવાના તેના અધિકારને લાગુ કરી શકે છે. આમ, જો કોઈ સ્ત્રી વાસ્તવમાં સહિયારા ઘરમાં રહેતી ન હોય તો પણ તેને સહિયારા ઘરમાંથી બાકાત રાખી શકાતી નથી, તેથી જ કલમ–૧૭ની પેટા–કલમ (૨) માં 'સહિયારા ઘરમાંથી બહાર કાઢવામાં નહીં આવે અથવા બાકાત રાખવામાં નહીં આવે' શબ્દસમૂહનો ઈરાદાપૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે. આનો અર્થ એ છે કે જો ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રી પીડિત વ્યક્તિ હોય અને તે વાસ્તવમાં સહિયારા ઘરમાં રહે છે, તો તેને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય બહાર કાઢી

શકાતી નથી. તેવી જ રીતે, ઘરેલું સંબંધ ધરાવતી સ્ત્રી કે જે પીડિત વ્યક્તિ હોય તેને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય સહિયારા ઘરમાં રહેવાના તેના અધિકારમાંથી બાકાત રાખી શકાતી નથી. તેથી, 'સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર' અભિવ્યક્તિમાં માત્ર વાસ્તવિક રહેઠાણ જ નહીં, પરંતુ સહિયારા ઘરમાં રચનાત્મક રહેઠાણ, એટલે કે તેમાં રહેવાનો અધિકાર પણ સામેલ હશે, જેને પીડિત વ્યક્તિના સંબંધમાં કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય બાકાત રાખી શકાતો નથી. જો કોઈ મહિલાને ઘરમાંથી કાઢી મુકવાની અથવા સહિયારા ઘરમાંથી બાકાત રાખવાની માંગ કરવામાં આવે તો તે પીડિત વ્યક્તિ હશે, જેમાં કલમ–૧૭ની પેટા–કલમ (૨) લાગુ થશે.

૩૩. આ અર્થઘટનના સમર્થનમાં અન્ય એક ઉદાહરણ નોંધી શકાય. લગ્ન કર્યા પછી સ્ત્રી તેના પતિ સાથે વ્યાવસાયિક અથવા નોકરીની પ્રતિબદ્ધતાઓને કારણે વિદેશ જઈ શકે છે. આવી સ્ત્રીને તેના લગ્ન પછી સહિયારા ઘરમાં રહેવાની તક ન મળી હોય. જો, કોઈ પણ કારણોસર, આવી સ્ત્રી પીડિત વ્યક્તિ બને છે અને તેને વિદેશથી પરત ફરવાની ફરજ પાડવામાં આવે છે, તો તેણીને તેના પતિના સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર છે, પછી ભલે તેના પતિ (સામાવાળા) અથવા પીડિત વ્યક્તિ (પત્ની) ને સહિયારા પરિવારમાં કોઈ અધિકાર, હક અથવા લાભદાયી

હિત હોય. આવા સંજોગોમાં, સ્ત્રી કે જે વિદેશથી પરત ફરી છે અને જે વ્યથિત વ્યક્તિ છે, તેના સાસુ–સસરા કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા વિના તેને સહિયારા ઘરમાંથી અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાંથી બાકાત રાખી શકે નહીં.

બીજી પરિસ્થિતિ એ છે કે, લગ્ન પછી તરત જ, જ્યારે તેનો પતિ વિદેશમાં જતો હતો ત્યારે પત્ની વાસ્તવમાં સહિયારા ઘરમાં રહેતી હતી. જ્યારે આવી મહિલાને ઘરેલું હિંસાનો સામનો કરવો પડે છે, ત્યારે તેને કાયદા દ્વારા સ્થાપિત પ્રક્રિયા અનુસાર સિવાય સહિયારા ઘરમાંથી બહાર કાઢી શકાતી નથી.

૩૪. એવા કિસ્સાઓ પણ હોઈ શકે છે કે જ્યાં લગ્ન પછી તરત જ પતિ નોકરીની પ્રતિબદ્ધતાને કારણે બીજા શહેરમાં જાય છે અને તેની પત્ની તેના માતાપિતાના ઘરે રહે છે અને તો પણ તે ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બને છે. તેણીને તેના માતાપિતાના ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર છે કારણ કે તે સગોત્રતાથી ઘરેલું સંબંધમાં હશે. એવા કિસ્સાઓમાં પણ કે જ્યાં કોઈ સ્ત્રી લગ્ન પછી તરત જ તેના માતાપિતાના ઘરમાં રહે છે અને ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બને છે અને તેથી તે પીડિત વ્યક્તિ છે, તેણીને તેના પતિના સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો પણ અધિકાર છે જે તેના સાસુ–સસરાનું ઘર હોઈ શકે છે. વધુમાં, જો તેનો પતિ અન્ય સ્થળે રહે છે, તો પીડિત

વ્યક્તિને તેના પતિ સાથે તે જે સ્થળે રહે છે ત્યાં રહેવાનો અધિકાર છે, જે પછી સહિયારું ઘર બનશે અથવા સંજોગાનુસાર, તેના માતા–પિતા સાથે અલગ જગ્યાએ રહેશે. એવી ઘણી અને વિવિધ પરિસ્થિતિઓ અને સંજોગો હોઈ શકે છે કે જેમાં ઘરેલું સંબંધમાં રહેતી સ્ત્રી સહિયારા ઘરમાં રહેવાના તેના અધિકારને લાગુ કરી શકે છે, પછી ભલે તેમાં તેણીનો અધિકાર, હક અથવા લાભદાયી હિત હોય. ઉપરાંત, આવા અધિકારનો ઉપયોગ ઘરેલું સંબંધોમાં દરેક સ્ત્રી દ્વારા કરી શકાય છે, પછી ભલે તે પીડિત વ્યક્તિ હોય કે ન હોય.

૩૫. ભારતીય સામાજિક સંદર્ભમાં, સ્ત્રીનો સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર અનન્ય મહત્વ ધરાવે છે. તેના કારણો જાણવા વધુ દુર નથી. ભારતમાં, મોટાભાગની મહિલાઓ શિક્ષિત નથી અને ન તો તે કમાણી કરે છે; ન તો તેમને આર્થિક સ્વતંત્રતા છે કે જેથી તે એકલી રહી શકે. તે ઘરેલું સંબંધોમાં રહેવા માટે માત્ર ભાવનાત્મક સમર્થન માટે જ નહીં પરંતુ ઉપરોક્ત કારણોસર પણ નિર્ભર હોઈ શકે છે. આ સંબંધ સગોત્રતા સંબંધ, લગ્ન દ્વારા અથવા લગ્ન સ્વરૂપનો સંબંધ, દત્તકવિધાન અથવા સંયુક્ત પરિવારનો એક ભાગ અથવા તેમાં સાથે રહે છે. ભારતમાં મોટાભાગની મહિલાઓ સ્વતંત્ર આવક અથવા આર્થિક ક્ષમતા ધરાવતી નથી અને તેઓ તેમના રહેઠાણની સરખામણીમાં સંપૂર્ણપણે તેમના પુરુષ અથવા

અન્ય સ્ત્રી સંબંધો પર નિર્ભર છે, જેમની સાથે તેઓ ઘરેલું સંબંધ ધરાવે છે.

૩૬. અમારા મતે, ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ એ નાગરિક સંહિતાનો એક ભાગ છે જે ભારતમાં દરેક સ્ત્રીને તેના ધાર્મિક જોડાણ અને/અથવા સામાજિક ભૂમિકાને ધ્યાનમાં લીધા વિના બંધારણ હેઠળ બાંહેધરીકૃત તેના અધિકારોના વધુ અસરકારક રક્ષણ માટે અને ઘરેલું સંબંધોમાં થતી ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બનેલી મહિલાઓનું રક્ષણ કરવા માટે લાગુ પડે છે. તેથી, 'સંયુક્ત પરિવાર' શબ્દનો અર્થ હિન્દુ કાયદામાં સમજાય છે તેવો ન હોઈ શકે. આમ, 'પરિવારના સભ્યો સંયુક્ત પરિવાર તરીકે સાથે રહે છે' અભિવ્યક્તિનો અર્થ થાય છે પરિવાર તરીકે સંયુક્ત રીતે રહેતા સભ્યો. આવા અર્થઘટનમાં, દત્તક બાળકો તરીકે સંભાળ લેવામાં આવતી બાળકી/બાળકીઓને પણ સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર છે અને તેમને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૧૭ની પેટા–કલમ (૧) હેઠળ અધિકાર આપવામાં આવે છે. જ્યારે આવી બાળકી કે સ્ત્રી, પીડિત વ્યક્તિ બને છે, ત્યારે કલમ–૧૭ની પેટા–કલમ (૨) નું રક્ષણ અમલમાં આવે છે.

૩૭. 'ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રીને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર હશે' એ અભિવ્યક્તિનું વિસ્તૃત અર્થઘટન કરવા માટે, સ્પષ્ટીકરણ દ્વારા

કેટલાક ઉદાહરણોની ઉપર ચર્ચા કરવામાં આવી છે. જો કે, તે ઉદાહરણ સંપૂર્ણ નથી અને અમુક પરિસ્થિતિઓ અને સંજોગો હોઈ શકે છે અને ઘરેલું સંબંધમાં દરેક સ્ત્રી ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૧૯ હેઠળ પસાર થયેલ હુકમો ઉપરાંત તેને કોઈ અધિકાર, હક અથવા લાભદાયી હિત હોય કે કેમ તે ધ્યાનમાં લીધા વિના સહિયારા ઘરમાં રહેવાના તેના અધિકારને લાગુ કરી શકે છે અને ઉપરોક્ત અધિકાર કોઈપણ મહિલા દ્વારા ઉપરોક્ત જોગવાઈ હેઠળ સ્વતંત્ર અધિકાર તરીકે લાગુ કરી શકાય છે, એક પીડિત મહિલા કે જેને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર છે તે પણ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૭ની પેટા–કલમ (૨) દ્વારા સંરક્ષિત છે.

૩૮. **શ્રીમતી ભારતી નાયક વિ. શ્રી રવિ રામનાથ હલારંકર અને અન્ય [૨૦૧૦–એસસીસી–ઓનલાઈન બોમ્બે–૨૪૩]** ના કેસમાં ગોવા ખાતે બોમ્બેની ઉચ્ચ અદાલતે એવું માન્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા કાયદામાં 'પીડિત વ્યક્તિ' અને 'સામાવાળા' ની વ્યાખ્યામાં દેખાતા શબ્દો 'રહ્યા છે' અને 'જીવ્યા છે' તે સરળ અને સ્પષ્ટ છે. અદાલતે એવું ઠરાવેલ હતું કે ઉપરોક્ત શબ્દો ભૂતકાળના સંબંધોને પણ પોતાની લપેટમાં લઈ લે છે. સંબંધિત પક્ષો વચ્ચેના ભૂતકાળના સંબંધો અથવા અનુભવને દર્શાવવા માટે આ શબ્દોનો હેતુપૂર્વક ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. વધુમાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ સ્ત્રીને ઘરેલું

હિંસાથી બચાવવા માટે ઘડવામાં આવ્યો છે અને જોગવાઈઓને એવી રીતે અર્થઘટન કરીને કોઈ રોક આવી શકે નહીં કે જ્યાં સુધી અરજીની તારીખે ઘરેલું સંબંધ ચાલુ ન હોય ત્યાં સુધી ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ લાગુ કરી શકાય નહીં.

૩૯. મદ્રાસ હાઈકોર્ટના **વંદના વિરૂદ્ધ ટી. શ્રીકાંત અને કૃષ્ણમાચારી [૨૦૦૭–એસસીસી ઓનલાઈન મદ્રાસ–૫૫૩]**ના કેસમાં ન્યાયમૂર્તિશ્રી રામસુબ્રમણ્યમ દ્વારા લખાયેલ ચુકાદામાં એવું ઠરાવવામાં આવેલ હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૨(એફ), ૨(એસ) અને ૧૭ને શક્ય તેટલું વ્યાપક અર્થઘટન આપવું જોઈતું હતું. અદાલતે વિવિધ ઉદાહરણો અને પરિસ્થિતિઓનું અવલોકન કર્યા પછી એવું ઠરાવેલ હતું કે ઘણી સ્ત્રીઓ લગ્ન પછી તરત જ સાસરીયામાં પ્રવેશ પણ કરી શકતી નથી. તેથી, એવું તારણ કાઢવામાં આવ્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૨(એફ) અને ૨(એસ) નું યોગ્ય અને સાચું અર્થઘટન એ હશે કે 'રહેવું' અથવા 'ક્યારેક રહ્યાં છે' તે શબ્દોના અર્થઘટન કર્યા મુજબ 'જીવવાનો અધિકાર' નો સમાવેશ થશે. ઉપરોક્ત ચુકાદામાંથી નીચે પ્રમાણે ટાંકવું ઉપયોગી થશેઃ–

"૨૦.આપણા જેવા સમાજમાં એવી ઘણી પરિસ્થિતિઓ

છે, જેમાં સ્ત્રી લગ્ન પછી તરત જ પોતાના સાસરીયામાં

પ્રવેશી શકતી નથી. લગ્ન પછી તરત જ હનીમૂન માટે રવાના થતા દંપતી અને જેમના સંબંધ હનીમૂન દરમિયાન પણ તણાવપૂર્ણ બની જાય છે, જેના પરિણામે પત્ની તરત જ પોતાના માતાપિતાના ઘરે પરત ફરે છે, તે અધિનિયમની કલમ–૨ (એફ) હેઠળ જો તેનો ખરો અર્થ કરવામાં આવે તો ઘરેલું સંબંધની વ્યાખ્યાની કસોટીમાં ખરી ઉતરશે નહીં. આવા કિસ્સામાં સ્ત્રી, કાયદેસર રીતે માન્ય લગ્ન હોવા છતાં, તેની પરિપૂર્ણતા પછી પણ, 'સહિયારા ઘર' માં એકલા અથવા પતિ સાથે કોઈ પણ સમયે રહી શકશે નહીં અથવા સાથે રહી શકશે નહીં. અમુક પરંપરાગત માન્યતાઓને કારણે, જેમ કે અધિક માસના કારણે, વધૂને લગ્નની પરિપૂર્ણતા પહેલાં જ પોતાના સાસરિયાંમાં મોકલવામાં આવે તે આપણા સમાજમાં અસામાન્ય નથી. જો આવી સ્ત્રી અધિનિયમની કલમ–૨(એફ)ના યોગ્ય અર્થઘટનને કારણે અધિનિયમની કલમ–૧૭ના લાભ માટે હકદાર ન હોવાનું ઠરાવવામાં આવે કે તે ક્યાં તો રહેતી ન હતી અથવા ક્યારેક સહિયારા ઘરમાં એક સાથે રહેતી ન હતી, તો કાયદેસર લગ્ન હોવા છતાં આવી

સ્ત્રી ઉપાયવિહોણી રહેશે. કોઈ પણ વ્યક્તિ ઉપરોક્ત સમાન પ્રકારના અસંખ્ય ઉદાહરણો વિશે વિચારી શકે છે, જ્યાં સ્ત્રી કાર્યવાહીની શરૂઆત સમયે ન રહી હોય અથવા પતિ સાથે સહિયારા ઘરમાં એક દિવસ પણ ન રહી હોય. અધિનિયમની કલમ–૨(એફ), ૨ (એસ) અને ૧૭નું સંકુચિત અર્થઘટન, ઘણી સ્ત્રીઓને કોઈ ઉપાય વિના મુશ્કેલીમાં મૂકી દેશે. તેથી, મારા મતે, કલમ–૨(એફ) અને ૨(એસ) નું યોગ્ય અને સાચું અર્થઘટન એ હશે કે 'રહ્યા' અથવા 'કોઈપણ સમયે રહ્યા છે' તે શબ્દો તેમના કાર્યક્ષેત્રમાં 'જીવવાનો અધિકાર' નો સમાવેશ કરશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, એક સ્ત્રી માટે એ જરૂરી નથી કે તે કાર્યવાહીની શરૂઆત સમયે અથવા ભૂતકાળની બાબત તરીકે, સહિયારા ઘરમાં રહેવાના તેના શારીરિક કાર્યને પ્રસ્થાપિત કરે. જો કોઈ સંબંધ કાનૂની મંજૂરી ધરાવતો હોય, તો તે સંબંધમાં સ્ત્રીને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર મળે છે. તેથી, તે અધિનિયમની કલમ–૧૭ હેઠળ રક્ષણ મેળવવા માટે હકદાર રહેશે, પછી ભલે તે કાર્યવાહીની શરૂઆત સમયે સહિયારા ઘરમાં ન રહેતી હોય અથવા ભૂતકાળમાં કોઈ

પણ સમયે સહિયારા ઘરમાં ક્યારેય ન રહેતી હોય. અધિનિયમની કલમ–૧૭ હેઠળ તેણીનો રક્ષણનો અધિકાર, તેણીના સહિયારા ઘરમાં રહેવાના અધિકાર સાથે સહઅસ્તિત્વ ધરાવે છે અને તે તેના પર નિર્ભર નથી કે તેણીએ સહિયારા ઘરમાં તેની શારીરિક હાજરીને ચિહ્નિત કરી હતી કે નહીં. જે લગ્ન કાયદેસર છે અને સંબંધિત તારીખે હયાતી ધરાવે છે, તે આપમેળે પત્નીને કુટુંબ ચલાવવાના સંયુક્ત કાર્યમાં સમાન ભાગીદાર તરીકે સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર આપે છે. જો તેણીને કાયદેસર અને હયાત લગ્નના કારણે સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર છે, તો તે ઓક્સસપણે અધિનિયમની કલમ–૨(એફ)ના અર્થમાં 'ઘરેલું સંબંધ' માં છે અને સહિયારા પરિવારમાંથી તેણીની શારીરિક હાજરી અથવા ગેરહાજરી તેના સંબંધને ઘરેલું સંબંધ સિવાય અન્ય કંઈપણ રૂપે નકારી શકે નહીં. તેથી, આ કેસમાં અરજદાર/વાદી ક્યારેય ૦૭/૦૨/૨૦૦૭ પછી પ્રથમ સામાવાળા/પ્રથમ પ્રતિવાદીના ઘરે રહેતા હતા કે નહીં તે હકીકતને ધ્યાનમાં લીધા વિના, ૦૭/૦૨/૨૦૦૭ના રોજ પ્રથમ સામાવાળા/પ્રથમ

પ્રતિવાદી સાથેના તેના લગ્નએ તેને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર આપ્યો છે. તેથી, ૦૭/૦૨/૨૦૦૭ થી ૧૩/૦૬/૨૦૦૭ સુધીના સમયગાળા દરમિયાન અરજદાર/વાદી ક્યારેય કોઈ પણ સમયે સહિયારા ઘરમાં રહેતા હતા કે નહીં તે પ્રશ્નનું બહુ ઓછું મહત્વ છે."

૪૦. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, પ્રશ્ન નં.૨, એટલે કે, 'જેની સામે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે તે વ્યક્તિઓ સાથે રહેવાનું પીડિત વ્યક્તિ માટે ફરજિયાત છે કે કેમ' તેનો એ રીતે જવાબ આપવામાં આવે છે. એવું માનવામાં આવે છે કે પીડિત વ્યક્તિ માટે દાદ માંગતી વખતે જેની સામે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે તે વ્યક્તિઓ સાથે ખરેખર રહેવું અથવા વસવાટ કરવું ફરજિયાત નથી. જો કોઈ મહિલાને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર હોય, તો તે તે મુજબ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૧૭(૧) હેઠળ તેના અધિકારને લાગુ કરી શકે છે. જો કોઈ મહિલા પીડિત વ્યક્તિ અથવા ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બને છે, તો તે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૧૯ સાથે વાંચતા કલમ–૧૭ હેઠળ સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અથવા વસવાટ કરવાનો અધિકાર સહિત ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ દાદ મેળવી શકે છે.

૪૧. આથી, અત્રેના અપીલકર્તાને સહિયારા ઘરમાં એટલે કે, તેણીના સાસરીયામાં રહેવાનો અધિકાર હતો અને ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બનવું એ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અથવા વસવાટ કરવાનો તેણીનો અધિકાર લાગુ કરી શકે છે અને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ પૂરી પાડવામાં આવેલ અન્ય કોઈ યોગ્ય દાદ મેળવી શકે છે. તે ખરેખર સહિયારા ઘરમાં રહેતી હતી કે નહીં તે ધ્યાનમાં લેવામાં આવતું નથી.

૪૨. આપણને વિચારણા માટે ઉઠાવવામાં આવેલા આગામી પ્રશ્ન પર લઈ જાય છે કે 'શું પીડિત વ્યક્તિ અને જેની સામે દાદ માગવામાં આવેલ છે તે વ્યક્તિ વચ્ચે ઘરેલું સંબંધ હોવો જોઈએ'. અગાઉ નોંધ્યું તેમ, 'ઘરેલું સંબંધ' એ એક વિસ્તૃત અભિવ્યક્તિ છે અને તેનો અર્થ એ છે કે બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેનો સંબંધ કે જેઓ કોઈ પણ સમયે સહિયારા ઘરમાં એક સાથે રહે છે અથવા સાથે હોય છે, જ્યારે તેઓ (૧) સગોત્રતા; (૨) લગ્ન; (૩) લગ્નના સ્વરૂપમાં સંબંધ; (૪) દત્તકવિધાન; (૫) સંયુક્ત કુટુંબ તરીકે સાથે રહેતા પરિવારના સભ્યો દ્વારા સંબંધિત હોય છે.'સગોત્રતા', 'લગ્ન' અને 'દત્તક' અભિવ્યક્તિઓને વિસ્તૃત કરવાની જરૂર નથી કારણ કે તે સામાન્ય કાયદા તેમજ પક્ષોને લાગુ સંબંધિત વ્યક્તિગત કાયદા બંનેમાં સારી રીતે સમજી શકાય તેવા ખ્યાલો છે. જો કે, એ નોંધવું સુસંગત છે કે

'લગ્ન' અભિવ્યક્તિમાં, લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધનો પણ સમાવેશ થાય છે. બીજું, 'દત્તકવિધાન' શબ્દ સંયુક્ત પરિવાર તરીકે સાથે રહેતા પરિવારના સભ્યોને પણ ધ્યાનમાં લે છે. ઉપરોક્ત પાસાઓની છણાવટ કરવાની જરૂર છે. આ અદાલતના નીચેના ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કરવો ઉપયોગી થશે, જેમાં લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધોને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યા છેઃ

(ક) **ડી. વેલુ સામી વિરુદ્ધ ડી. પચ્ચૈયમ્મલ [(૨૦૧૦)૧૦–એસસીસી–૪૬૯]**માં, આ અદાલતે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમના સંદર્ભમાં "લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધ" ની વિભાવનાની ચર્ચા કરી હતી, અને તેને સામાન્ય કાયદાકીય લગ્ન સમાન ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ–૨(એસ) માં વ્યાખ્યાયિત કર્યા મુજબ પક્ષકારો 'સહિયારા ઘર' માં સાથે રહેતા હોવા જોઈએ. એવું ઠરાવવામાં આવેલ હતું કે તમામ લિવ–ઇન સંબંધો ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમનો લાભ મેળવવા માટે લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધ સમાન નહીં ગણાય, પરંતુ માત્ર એવા સંબંધો માટે જ, જે સામાન્ય કાયદાકીય લગ્ન તરીકે પાત્ર છે. સામાન્ય કાયદાના લગ્ન તરીકે સંબંધને માન્યતા આપવા માટે કાયદા હેઠળ સૂચવવામાં આવેલી જરૂરિયાતો નીચે મુજબ ટાંકવામાં આવેલ હતીઃ

(૧) દંપતિએ પોતાની જાતને સમાજ સમક્ષ પતિ–પત્ની સમાન ગણાવી જોઈએ.

(૨) તેઓ લગ્ન કરવા માટેની કાયદેસર ઉંમરના હોવા જોઈએ;

(૩) તેઓ કાયદેસર લગ્ન કરવા માટે અન્યથા પાત્ર હોવા જોઈએ;

(૪) તેઓએ સ્વૈચ્છિક રીતે સહવાસ કરેલ હોવો જોઈએ અને દુનિયા સમક્ષ નોંધપાત્ર સમયગાળા માટે પોતાને જીવનસાથીના સબંધમાં દર્શાવ્યા હોવા જોઈએ.

(બી) **ઇન્દ્ર શર્મા વિરુદ્ધ વી.કે.વી. સરમા–[(૨૦૧૩) ૧૫ એસ. સી. સી. ૭૫૫]** માં, એ પ્રશ્ન ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો હતો કે, લિવ–ઇન સંબંધમાં સામેલ સ્ત્રીને પોષવામાં નિષ્ફળતા દ્વારા તેવા સંબંધમાં વિક્ષેપ પાડવો એ ઘરેલુ હિંસા અધિનયમ ની કલમ ૩ મુજબ "ઘરેલું હિંસા" સમાન છે. એવું માનવામાં આવતું હતું કે, હિન્દુ લગ્ન અધિનિયમ અથવા સ્પેશિયલ મેરેજ એક્ટ અથવા પક્ષોને લાગુ પડતા અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિગત કાયદા હેઠળ લગ્નમાં પ્રવેશ કરવો એ જાહેર મહત્વના સંબંધમાં પ્રવેશ કરવા બરાબર છે, કારણ કે લગ્ન, એક સામાજિક સંસ્થા હોવાથી, તે સંબંધમાંથી ઘણા અધિકારો અને જવાબદારીઓ તે ઉતપન્ન થાય છે. આમ, લગ્નની વિભાવના નાગરિક અધિકારોને જન્મ આપે છે. આ અદાલતે નીચેની માર્ગદર્શિકાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે, જે નક્કી કરશે કે વ્યક્તિઓ વચ્ચેનો સંબંધ લગ્નના સ્વરૂપમાં હતો કે કેમ,

આખરે એવું ઠરાવવા માટે કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધ ધરાવતા દંપતીને આવરી લેવા માટે ઘડવામાં આવ્યો હતો, જેથી સંબંધોમાં આવતી મહિલાઓના રક્ષણ માટે નાગરિક કાયદામાં ઈલાજ પૂરો પાડી શકાય, જે પેરા ૫૬ મુજબ લગ્નના સ્વરૂપમાં છે, જે નીચે મુજબ છેઃ

"૫૬. ઉપરની ચર્ચાના આધારે આપણે પરીક્ષણ માટે કેટલીક માર્ગદર્શિકાઓ બહાર પાડી શકીએ છીએ કે કયા સંજોગોમાં, લિવ–ઈન સંબંધ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૨ (એફ) હેઠળ "લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધ" અભિવ્યક્તિમાં આવશે. માર્ગદર્શિકા, અલબત્ત, સંપૂર્ણ નથી, પરંતુ ચોક્કસપણે આવા સંબંધોની થોડી સમજ આપશેઃ

૫૬.૧. સંબંધનો સમયગાળો.– ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૨ (એફ) માં "કોઈપણ સમયે" એવી અભિવ્યક્તિનો ઉપયોગ થયો છે, જેનો અર્થ એ છે કે સંબંધ જાળવવા અને ચાલુ રાખવા માટેનો વાજબી સમયગાળો, જે હકીકતની પરિસ્થિતિને આધારે દરેક કેસમાં બદલાઈ શકે છે.

૫૬.૨. સહિયારું ઘર– અભિવ્યક્તિને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૨ (એસ) હેઠળ વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવી છે અને તેથી, વધુ વિસ્તરણની જરૂર નથી.

૫૬.૩. સંસાધનો અને નાણાકીય વ્યવસ્થાઓનું સંકલન.– એકબીજાને અથવા તેમાંથી કોઈ એકને આર્થિક રીતે ટેકો આપવો, સંયુક્ત બેંક ખાતાઓ હોવા, સંયુક્ત નામે અથવા મહિલાના નામે સ્થાવર મિલકતો હસ્તગત કરવી, વ્યવસાયમાં લાંબા ગાળાનું રોકાણ, અલગ અને સંયુક્ત નામે શેર હોવા, જેથી લાંબા સમયથી સંબંધ રહે, તે એક માર્ગદર્શક પરિબળ હોઈ શકે છે.

૫૬.૪. ઘરેલું વ્યવસ્થા.– ખાસ કરીને સ્ત્રીને ઘર ચલાવવાની જવાબદારી સોંપવી, ઘરની સફાઈ, રસોઈ, ઘરની જાળવણી વગેરે જેવી ઘરગથ્થુ પ્રવૃત્તિઓ કરવી એ લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધનો સંકેત છે.

૫૬.૫.જાતીય સંબંધ.– લગ્ન જેવા સંબંધનો અર્થ જાતીય સંબંધ છે, માત્ર આનંદ માટે નહીં, પરંતુ ભાવનાત્મક અને ઘનિષ્ઠ સંબંધ માટે, બાળકો પેદા કરવા માટે પ્રજનન, જેથી ભાવનાત્મક ટેકો, સહચર્ય અને ભૌતિક સ્નેહ, સંભાળ વગેરે આપી શકાય.

૫૬.૬. બાળકો.– બાળકો હોવું એ લગ્ન સ્વરૂપનાં સંબંધનો મજબૂત સંકેત છે. તેથી, પક્ષો લાંબા ગાળાના સંબંધોનો ઇરાદો ધરાવે છે. તેમને ઉછેરવાની અને ટેકો આપવાની જવાબદારી વહેંચવી એ પણ એક મજબૂત સંકેત છે.

૫૬.૭.– જાહેરમાં સામાજિકીકરણ. જાણે કે તેઓ પતિ–પત્ની હોય તેમ લોકો સુધી પહોંચવું અને મિત્રો, સંબંધીઓ અને અન્ય લોકો સાથે હળવું–મળવું, તે એક લગ્ન સ્વરૂપનો સંબંધ છે તેમ માનવા માટે એક મજબૂત સંજોગ છે.

૫૬.૮.– પક્ષોનો ઇરાદો અને વર્તન. મુખ્યત્વે, પક્ષોનો સામાન્ય ઇરાદો કે તેમનો સંબંધ કેવો હોવો જોઈએ અને તેમાં સામેલ થવું અને તેમની સંબંધિત ભૂમિકાઓ અને જવાબદારીઓ સંબંધની પ્રકૃતિ નક્કી કરે છે."

૪૩. વધુમાં, 'પરિવારના સભ્યો સંયુક્ત પરિવાર તરીકે સાથે રહે છે' એ અભિવ્યક્તિ માત્ર સંવનન, લગ્ન અથવા દત્તકપણાં દ્વારા થતા સંબંધ સાથે સંબંધિત નથી. ઉપર દર્શાવ્યા મુજબ, 'સંયુક્ત પરિવાર' શબ્દનો અર્થ હિંદુ કાયદામાં સમજાય છે તેવો સંયુક્ત પરિવાર નથી. તેનો અર્થ એ થશે કે, જે લોકો એક પરિવાર તરીકે સાથે રહે છે. તેમાં માત્ર પરિવારના સભ્યો કે જેઓ સંવનન, લગ્ન અથવા દત્તકપણાં દ્વારા સંબંધિત હોય ત્યારે સાથે રહેતા હોય તેઓ જ નહીં, પરંતુ તે વ્યક્તિઓ કે જેઓ એક સાથે અથવા સંયુક્ત કુટુંબ તરીકે સંયુક્ત રીતે રહેતા હોય, જેમ કે પાળક બાળકો કે જેઓ અન્ય સભ્યો સાથે રહે છે જેઓ સંવનન, લગ્ન અથવા દત્તક દ્વારા સંબંધિત હોય. તેથી, જ્યારે કોઈ મહિલા, ઉપર ચર્ચા કર્યા મુજબ ઘરેલું સંબંધમાં હોય અને તે ઘરેલું હિંસાના કોઈપણ અધિનિયમ આધિન પીડિત હોઇ નારાજ વ્યક્તિ બને, ત્યારે તે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ ઇલાજ મેળવવાને હકદાર છે.

આગળનો પ્રશ્ન એ છે કે, શું આ પ્રકારનો ઘરેલું સંબંધ પીડિત વ્યક્તિ અને દાદનો દાવો કરતી વખતે જેની સામે દાદનો દાવો કરવામાં આવે છે તે સામાવાળા વચ્ચે રહેવો જોઈએ કે કેમ. તેનો જવાબ

આપતા પહેલા, ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ માં નોંધાયેલા સંબંધોનું નીચે મુજબ વિશ્લેષણ કરવું ઉપયોગી થશેઃ

(અ) સંવનન સંબંધ દ્વારા કોઈ પણ સંબંધ આજીવન સંબંધ છે.

(બ) છૂટાછેડાના હુકમનામા દ્વારા કાયદાના સક્ષમ અધિકારી દ્વારા વિચ્છેદનો આદેશ આપવામાં ન આવે ત્યાં સુધી લગ્ન પણ એક આજીવન સંબંધ છે.

(i) જો અદાલતના આદેશ દ્વારા ન્યાયિક વિચ્છેદ થયો હોય, તો તેથી લગ્નનો અંત થતો નથી અને તેથી પતિ–પત્નીઓ વચ્ચે ઘરેલું સંબંધ ચાલુ રહે છે, ભલે તેઓ વાસ્તવમાં સાથે ન રહેતા હોય.

(ii) છૂટાછેડાની સ્થિતિમાં, લગ્ન હવે અસ્તિત્વમાં રહેશે નહીં, પરંતુ જો કોઈ સ્ત્રી (પત્ની) લગ્ન દરમિયાન અથવા છૂટાછેડાના હુકમનામાં પછી પણ ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બને છે, પરંતુ તે બનાવ ઘરેલું સંબંધોના સમયગાળા સાથે સંબંધિત હોય, તો આ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની જોગવાઈઓ આવી છૂટાછેડાવાળી સ્ત્રીને પણ બચાવશે.

(iii) તેથી જ 'ઘરેલું સંબંધ' શબ્દને વિસ્તૃત રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવામાં આવ્યો છે, જેનો અર્થ એ થાય છે કે, બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધ કે જેઓ લગ્ન દ્વારા સંબંધિત હોય ત્યારે કોઈ પણ સમયે સહિયારા ઘરમાં સાથે રહે છે અથવા સાથે રહ્યા હોય. અમે કલમ ૧૭ની પેટા–કલમ (૧)

માં રહેવાના અધિકારના સંદર્ભમાં 'રહે છે' અથવા 'રહ્યા હોય' શબ્દનું અર્થઘટન પણ કર્યું છે. સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર જ્યારે ઘરેલું સંબંધ તૂટી ગયા હોય, ઉદાહરણ તરીકે જ્યારે કોઈ સ્ત્રી તેના પતિના મૃત્યુને કારણે વિધવા થઈ ગઈ હોય ત્યારે પણ, તેને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ ઈલાજ મેળવવાનો અધિકાર આપે છે.

(iv) તેથી, જ્યારે વૈવાહિક સંબંધો પુરા થઈ જાય અને પીડિત મહિલા અને જેની સામે દાદ માટે દાવો કરવામાં આવે છે તે સામાવાળા વચ્ચે કોઈ ઘરેલું સંબંધ ન હોય, પરંતુ ઘરેલું હિંસાના કૃત્યો ઘરેલું સંબંધોના સમયગાળા સાથે સંબંધિત હોય, ત્યારે પણ આવા સંજોગોમાં, ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બનેલી પીડિત મહિલાને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ ઉપાય મળે છે.

(સી) લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધના કિસ્સામાં પણ, જે સમયગાળા દરમિયાન સ્ત્રીએ ઘરેલું હિંસા સહન કરી હતી અને તેથી તે પીડિત વ્યક્તિ હોઇ સંબંધની સમાપ્તિ પછી ઉપાયો શોધી શકે છે, એકમાત્ર પૂર્વ શરત એ છે કે ઘરેલું હિંસાનો આરોપ લગ્ન સ્વરૂપના સંબંધના નિર્વાહના સમયગાળા સાથે સંબંધિત હોવો જોઈએ.

(ડી) એ જ રીતે, જ્યારે ઉપર વર્ણવ્યા મુજબ સંયુક્ત પરિવાર તરીકે એક સાથે રહેતા પરિવારના સભ્યો દ્વારા છોકરીનું પાલનપોષણ

કરવામાં આવતું હોય અને તે રહેતી હોય અથવા કોઈપણ સમયે સંયુક્ત પરિવારમાં એક સાથે રહી હોય અથવા સંયુક્ત પરિવારના સભ્ય તરીકે સંયુક્ત પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર ધરાવે છે અને તેને કોઈપણ રીતે હાંકી કાઢવામાં આવી હોય અથવા ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બની હોય, ત્યારે તેને ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ ઈલાજ મળે છે.

અમારા મતે, પીડિત વ્યક્તિ અને જેની સામે દાદ માટે દાવો કરવામાં આવે છે તે વ્યક્તિ વચ્ચેના પ્રવર્તમાન ઘરેલું સંબંધ વિશે ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નનો વ્યાપક અને વિસ્તૃત રીતે અર્થઘટન થવું જોઈએ, જેથી માત્ર વર્તમાનમાં પ્રવર્તતા ઘરેલું સંબંધને જ નહીં પરંતુ ભૂતકાળના ઘરેલું સંબંધને પણ આવરી શકાય. તેથી, સંસદે જાણીજોઈને 'ઘરેલું સંબંધ' શબ્દનો ઉપયોગ બે વ્યક્તિઓ વચ્ચેના સંબંધ માટે કર્યો છે, જેઓ માત્ર સહિયારા ઘરમાં રહે છે અટલુંજ નહીં પરંતુ, જેઓ "કોઈ પણ" સમયે સહિયારા ઘરમાં સાથે રહ્યાં હોય તેવાં વ્યક્તિઓ.

૪૪. ઉપરોક્ત ચર્ચાને હાલના કેસની હકીકતો પર લાગુ કરતાં, જણાય છે કે અપીલકર્તાએ ૧૮મી જૂન, ૨૦૦૫ના રોજ સામાવાળાના પુત્ર કુલદિપ ત્યાગી સાથે લગ્ન કર્યા હતા અને ત્યારબાદ ટૂંક સમયમાં, ૧૫મી જુલાઈ, ૨૦૦૫ના રોજ, તે એક કાર અકસ્માતમાં મૃત્યુ પામ્યો હતો.

અપીલકર્તાના જણાવ્યા અનુસાર, સામાવાળા અને તેના પરિવારના સભ્યોએ અપીલકર્તાને હેરાન કરવાનું શરૂ કર્યું અને તેને સાસરું છોડવા માટે દબાણ કર્યું હતું. તેણીએ પોતાનું ભરણપોષણ કરવા માટે દહેરાદૂનમાં શિક્ષક તરીકે કામ કરવાનું શરૂ કર્યું હતું. જે સ્ત્રીધન તેના લગ્ન સમયે આપવામાં આવ્યું હતું અને તેનો ઉપયોગ સામાવાળા અને તેના પરિવાર દ્વારા કરવામાં આવ્યો હતો અને ૨૨ નવેમ્બર, ૨૦૦૬ ના રોજની કાનૂની નોટિસ દ્વારા સ્ત્રીધનની વસ્તુઓ પરત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી, જેને સામાવાળા અને તેના પરિવાર તરફથી કોઈ પ્રતિસાદ મળ્યો ન હતો. ભલે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૧૨ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અરજી દાખલ કરવાની તારીખે અપીલકર્તા વાસ્તવમાં સહિયારા ઘરમાં રહેતી ન હતી; તેમ છતાં તે તેના પતિ સાથે ઘરેલું સંબંધમાં ક્યારેક રહી હતી અને પછીથી તેને પુત્રવધૂ તરીકે સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર પણ હતો. સામાવાળા –સાસુ અને તેના પરિવાર દ્વારા તેણીને આપવામાં આવેલી સતામણી અને માનસિક ત્રાસને કારણે અપીલકર્તા–પીડિત વ્યક્તિએ સહિયારું ઘર છોડવું પડ્યું હતું. તેણીએ તે ઘર છોડવું પડ્યું અને પોતાનું રક્ષણ કરવું પડ્યું. આમ, એક પીડિત વ્યક્તિ તરીકે, અપીલકર્તાને સહિયારા ઘરમાંથી બાકાત રાખી શકાય નહિ કારણ કે આવું કરવા માટે કોઈ માન્ય કારણ નહોતું. કારણ કે અપીલકર્તાને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર હતો કારણ કે તેણી તેના પતિ અકસ્માતમાં મૃત્યુ

પામ્યા ત્યાં સુધી પતિ સાથે ઘરેલું સંબંધમાં હતી અને તેની સાથે રહેતી હતી તેથી પણ તેણીને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર હતો. પીડિત વ્યક્તિએ તેના લગ્નને કારણે ઘરેલું સંબંધ જાળવી રાખ્યા હતા અને પુત્રવધૂ હોવાને કારણે તેને સહિયારા ઘરમાં રહેવાનો અધિકાર હતો.

૪૫. આ આપણને અમારા દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રથમ પ્રશ્ન પર લઈ જાય છે, એટલે કે, 'શું ઉપરોક્ત ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૧૮ થી ૨૦ અને ૨૨ની મૂળ જોગવાઈઓને લાગુ કરવા માટે ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરતા પહેલા ઘરેલું બનાવના અહેવાલની વિચારણા ફરજિયાત છે?'.

૪૬. કલમ ૨ નો ક્લોઝ (ઠ) ઘરેલું બનાવ અહેવાલને પીડિત વ્યક્તિ પાસેથી ઘરેલું હિંસાની ફરિયાદની પ્રાપ્તિ પર નિર્ધારિત ફોર્મમાં લખવામાં આવેલ અહેવાલ તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરે છે. કલમ ૧૨ માં નોંધ્યા મુજબ, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૧૦ ની પેટા–કલમ (૧) મુજબ સેવા પ્રદાતા સહિત પીડિત વ્યક્તિ અથવા પીડિત વ્યક્તિ વતી પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા અન્ય કોઈપણ વ્યક્તિ, ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ એક અથવા વધુ દાદ માટે મેજિસ્ટ્રેટને અરજી કરી શકે છે. કલમ ૧૨ની પેટા–કલમ (૧) ની જોગવાઈ જણાવે છે કે, આવી અરજી પર કોઈ

આદેશ પસાર કરતા પહેલા, મેજિસ્ટ્રેટ તેને પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતા પાસેથી મળેલા કોઈપણ ઘરેલું બાનાવના અહેવાલને ધ્યાનમાં લેશે. કલમ ૨ ક્લોઝ (એન) માં વ્યાખ્યાયિત પ્રોટેક્શન ઓફીસરનો અર્થ કલમ ૮ની પેટા કલમ (૧) હેઠળ રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિયુક્ત અધિકારી એવો થાય છે. કલમ ૮ની પેટા–કલમ (૨) જણાવે છે કે, પ્રોટેક્શન ઓફીસરો, શક્ય હોય ત્યાં સુધી, મહિલાઓ હશે અને તેઓ નિયત કરવામાં આવે તેવી લાયકાતો અને અનુભવ ધરાવતા હશે.

૪૭. ઉપરોક્ત જોગવાઈઓના સંયુક્ત વાંચન પર, તે સ્પષ્ટ થાય છે કે, પીડિત વ્યક્તિ પોતે અથવા પીડિત વ્યક્તિ વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ એક અથવા વધુ દાદ માંગતી અરજી રજૂ કરી શકે છે, પરંતુ જોગવાઇ જણાવે છે કે જ્યારે મેજિસ્ટ્રેટને પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતા પાસેથી ઘરેલું બનાવની જાણ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આવા કિસ્સામાં તેને ધ્યાનમાં લેવામાં આવશે. તેથી, જ્યારે કોઈ પીડિત વ્યક્તિ પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતાની સહાય વિના જાતે અથવા વકીલની સહાયથી અરજી કરે છે, ત્યારે આવા કિસ્સામાં, પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતાની ભૂમિકા ધ્યાને લેવામાં આવતી નથી. દેખીતી રીતે, પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતા પાસેથી મેજિસ્ટ્રેટને કોઈ ઘરેલું બનાવના

અહેવાલ પ્રાપ્ત થશે નહીં. શું એવું કહી શકાય કે, ઘરેલું બનાવના અહેવાલની ગેરહાજરીમાં, મેજિસ્ટ્રેટ ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ હેઠળ કોઈ આદેશ પસાર કરી શકતા નથી? ખાસ કરીને જ્યારે પીડિત વ્યક્તિ જાતે અથવા કાનૂની સલાહકાર દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અરજી દાખલ કરે છે ત્યારે. અમારા મતે,જોગવાઈનો આવો હેતુ નથી. જોકે, જોગવાઈમાં 'રહેશે' શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે, તે માત્ર તે જ કિસ્સાઓમાં મર્યાદિત છે જ્યાં પ્રોટેક્શન ઓફીસર કોઈ સ્થાનિક બનાવ અહેવાલ દાખલ કરે છે અથવા, સેવા પ્રદાતા આવો અહેવાલ દાખલ કરે છે. જ્યારે પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા યથાપ્રસંગ સેવા પ્રદાતા દ્વારા ઘરેલું બનાવ અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવે છે, ત્યારે આવા કિસ્સામાં મેજિસ્ટ્રેટે તેને મળેલા ઉપરોક્ત અહેવાલને ધ્યાનમાં લેવો જ પડે છે. પરંતુ જો પીડિત વ્યક્તિ વતી આવો અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવ્યો ન હોય તો તે આવા કોઈ અહેવાલને ધ્યાનમાં લેવા માટે તે બંધાયેલો નથી. તેથી, 'રહેશે' અભિવ્યક્તિને યથાપ્રસંગ મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા સુરક્ષા અધિકારી અથવા સેવા પ્રદાતા પાસેથી પ્રાપ્ત ઘરેલું બનાવના અહેવાલના સંદર્ભમાં વાંચવી પડશે, જે કિસ્સામાં મેજિસ્ટ્રેટ માટે અહેવાલ પર વિચાર કરવો ફરજિયાત છે. પરંતુ, જો મેજિસ્ટ્રેટને આવો કોઈ અહેવાલ પ્રાપ્ત ન થાય તો મેજિસ્ટ્રેટ સ્વાભાવિક રીતે અરજી પર કોઈ આદેશ પસાર કરતા પહેલા આવા કોઈપણ ઘરેલું બનાવના અહેવાલને ધ્યાનમાં લેશે નહીં. જેમ પહેલાં

નોંધ્યું છે તેમ, આ એવા કેસમાં હોઈ શકે છે કે જ્યાં કોઈ પીડિત વ્યક્તિ પોતે મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરે અથવા વકીલની સેવાઓ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ એક અથવા વધુ દાદ માંગતી અરજી રજૂ કરવા માટે અથવા માન્ય સ્વીકાર્ય કારણ માટે ઘરેલું બનાવ અહેવાલ સુરક્ષા અધિકારી અથવા સેવા પ્રદાતા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવ્યો ન હોય.

૪૮. તેથી અમારો મત છે કે અહીં અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી સાથે ઘરેલું બનાવનો અહેવાલ ન હતો અને તેથી ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૧૨ની પેટા–કલમ (૧) ની જોગવાઈ હેઠળ, મેજિસ્ટ્રેટને અપીલકર્તાની તરફેણમાં આદેશો અને નિર્દેશો જારી કરવાનો કોઈ અધિકાર નહોતો તેવુ ઠરાવવામાં ઉચ્ચ અદાલત સાચી ન હતી.

(I) નીચે એવા ચુકાદાઓ છે જેમાં ઉચ્ચ અદાલતોએ ચુકાદો આપ્યો છે કે સ્થાનિક બનાવના અહેવાલ વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૧૨ હેઠળ અરજી ધ્યાને લેવા અથવા નિર્ણય માટે અનિવાર્ય નથી.

અ) **નયનકુમાર વિરુદ્ધ કર્ણાટક રાજ્ય–[આઈ. એલ. આર. ૨૦૦૯ કર ૪૨૯૫],** માં, કર્ણાટક ઉચ્ચ ન્યાયાલય (કાલાબુરાગી બેન્ચ) દ્વારા ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ

૧૨ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે એવું માન્યું હતું કે, જો મેજિસ્ટ્રેટને ઘરેલું બનાવનો અહેવાલ પ્રોટેક્શન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતા પાસેથી પ્રાપ્ત થાય છે, તો પછી મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પીડિત પક્ષ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર આદેશ પસાર કરતા પહેલા ઉપરોક્ત ઘરેલું બનાવના અહેવાલની નોંધ લેવી ફરજિયાત બને છે. તે વધુ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે, ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની પધ્ધતિ એ સ્પષ્ટ કરે છે કે સેવા પ્રદાતા અથવા સુરક્ષા અધિકારી સમક્ષ જવા અથવા ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૧૨ હેઠળ મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરવાનો નિર્ણય પીડિત વ્યક્તિની પસંદગી પર છોડી દેવામાં આવ્યો છે.

બી) **અભિરામ ગોગોઈ વિરુદ્ધ રશ્મિ રેખા ગોગોઈ–[(૨૦૧૧) ૪ ગુવાહાટી લો રીપોર્ટસ ૨૭૬] માં,** ગુવાહાટી ઉચ્ચ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે, ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ ની કલમ ૯ (૧) (ખ) સ્પષ્ટ કરે છે કે, ઘરેલું હિંસાની ફરિયાદ મળ્યા પછી મેજિસ્ટ્રેટને ઘરેલું બનાવનો અહેવાલ બનાવીને મોકલવો અને તેની નકલો સ્થાનિક હદના પોલીસ સ્ટેશનના પ્રભારી પોલીસ અધિકારી કે જેમના અધિકારક્ષેત્રમાં ઘરેલું હિંસા

આચરવામાં આવી હોવાનો આરોપ છે તેમને અને તે વિસ્તારના સેવા પ્રદાતાઓને મોકલવી એ પ્રોટેક્શન ઓફીસરની ફરજ છે.

સી) મો. બાસિત –વિરુદ્ધ– આસામ રાજ્ય અને અન્ય [(૨૦૧૨) ૧ ગુવાહાટી કાયદા અહેવાલો ૭૧૭], ના કિસ્સામાં ગુવાહાટી ઉચ્ચ અદાલતે મધ્ય પ્રદેશ અને ઝારખંડ ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા લેવામાં આવેલા દૃષ્ટિકોણ સાથે મતભેદ દર્શાવ્યો હતો અને જણાવ્યું હતું કે કલમ ૧૨ ફક્ત ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ કોણ ફરિયાદ દાખલ કરી શકે છે, કઈ રાહત માંગી શકાય છે, ફરિયાદની સામગ્રી શું હોવી જોઈએ અને ફરિયાદની તપાસ કેવી રીતે થવી જોઈએ તે અંગે વિચારણા કરે છે. જો ફરિયાદ ઉપરોક્ત પૂર્વ–શરતોને અનુરૂપ હોય, તો તેનું સંજ્ઞાન લઈ શકાય છે. ઉચ્ચ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨(૧) હેઠળ અરજી પીડિત વ્યક્તિ પોતે અથવા પ્રોટેકશન ઓફીસર દ્વારા દાખલ કરી શકે છે. અદાલતે એવું માન્યું હતું કે આ જોગવાઈમાં મેજિસ્ટ્રેટને ખાસ કરીને ઘરેલું હિંસાની

ઘટનાનો અહેવાલ માંગવાની જરૂર નથી. જો અહેવાલ પ્રોટેકશન ઓફીસર દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય તો જ તેના પર વિચાર કરવો ફરજિયાત રહેશે. ગુવાહાટી ઉચ્ચ ન્યાયાલય, મધ્યપ્રદેશ અને ઝારખંડ ઉચ્ચ અદાલતો દ્વારા લેવામાં આવેલા દૃષ્ટિકોણથી એટલા અલગ હતા કે તે પછીની અદાલતોએ અવલોકન કર્યું હતું કે જો તે પ્રોટેકશન ઓફીસર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવે તો પણ મેજિસ્ટ્રેટ ઘરેલું હિંસાની ઘટનાના અહેવાલ પર વિચાર કરવા માટે બંધાયેલા રહેશે નહીં.

ડી) આ જ મુદ્દા પર સુનાવણી કરતા હિમાચલ પ્રદેશની ઉચ્ચ અદાલતે **રાહુલ સૂરમા વિરુદ્ધ હિમાચલ પ્રદેશ રાજ્ય –[(૨૦૧૨) એસ.સી.સી. ઓનલાઇન એચ.પી. ૨૫૭૪],** એવું માન્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમનો હેતુ પીડિત વ્યક્તિને તાત્કાલિક રાહત આપવાનો છે; તેથી, એવું સૂચન કરવું ખોટું હતું કે પ્રોટેકશન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતા દ્વારા ઘરેલું હીંસાનો ઘટના અહેવાલ પ્રાપ્ત થાય તે પહેલાં મેજિસ્ટ્રેટને ઘરેલુ હિંસા અધિનીયમની કલમ ૧૨

હેઠળ અરજીની નોંધ લેવાનો કોઈ અધિકારક્ષેત્ર નથી.

ઈ) વધુમાં, આંધ્ર પ્રદેશની ઉચ્ચ અદાલતે **એ. વિદ્યા સાગર વિરુદ્ધ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય–[૨૦૧૪ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન હૈદરાબાદ–૭૧૫]** માં અરજદારની એ દલીલને નકારી કાઢી હતી કે ઘરેલું હિંસાનો કેસ દાખલ કરી શકાય છે અને માત્ર ઘરેલું હિંસાની ઘટનાના અહેવાલના આધારે તેની નોંધ લઈ શકાય છે અને અન્યથા નહીં.

એફ) **રવિ કુમાર બાજપેયી –વિરુદ્ધ– રેનુ અવસ્થી બાજપેયી [આઈ.એલ.આર.(૨૦૧૬) એમ.પી.૩૦૩]** ના કેસમાં તેના ચુકાદામાં, મધ્ય પ્રદેશ ઉચ્ચ ન્યાયાલયે ન્યાયાધિશશ્રી.કે.મહેશ્વરી, દ્વારા આપેલા, ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમના કાયદાકીય ઉદ્દેશ પર ચર્ચા કરતી વખતે એવું માન્યું હતું કે જો વૈધાનીક ઉદ્દેશ પીડિત વ્યક્તિની ફરિયાદ પર કાર્યવાહી કરવા માટે મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પૂર્વ શરત તરીકે પ્રોટેકશન ઓફીસર પાસેથી અહેવાલ માંગવાનો હોય, તો તે મુખ્ય વિભાગમાં શબ્દો પર

ભાર મૂકીને તે હેતુને વ્યક્ત કર્યો હોત. ઉચ્ચ અદાલતે તેની જોગવાઈ અને શરતોના અર્થઘટનને લગતા વિવિધ ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો હતો.

જી) **શંભુ પ્રસાદ સિંહ વિરુદ્ધ મંજરી [૧૯૦(૨૦૧૨) ડી.એલ.ટી. ૬૪૭]** માં દિલ્હી હાઈકોર્ટની ડિવિઝન બેન્ચના ન્યાયધિશશ્રી રવિન્દ્ર ભાટ દ્વારા બોલતા, આ પ્રશ્ન પર બે સીંગલ ન્યાયાધીશોના વિરોધાભાસી મંતવ્યો સાથે ધ્યાને લીધું કે શું મેજિસ્ટ્રેટ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલી ફરિયાદ પર સીધી કાર્યવાહી કરી શકે છે. એવું માનવામાં આવ્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨(૧) હેઠળ એ ફરજિયાત નથી કે ઉપરોક્તઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ રાહત માંગતી અરજી સાથે ઘરેલું હીંસાનો ઘટના અહેવાલ હોવો જોઈએ અથવા તો તે પ્રોટેકશન ઓફીસર દ્વારા રજૂ થવો જોઈએ. તેવી જ રીતે, નિયમ ૬ જે મેજિસ્ટ્રેટને અરજી કરવાના ફોર્મ અને તેની રીતને નિર્ધારિત કરે છે તે જરૂરી નથી કે ઘરેલું હિંસાની ઘટનાનો અહેવાલ કલમ ૧૨ હેઠળ રાહત માટેની

અરજી સાથે હોવો જોઈએ.

વધુમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ઘરેલું હિંસાની ઘટનાનો અહેવાલ રજૂ કરવાની જવાબદારી માત્ર ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૯ હેઠળ સંરક્ષણ અધિકારીઓ પર અને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૦ હેઠળ સેવા આપનારા પર લાદવામાં આવી છે અને વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ, જો ઘરેલુ હિંસા અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવે તો તેને ધ્યાનમાં લેશે છે અને અન્યથા નહીં.

એચ) **રાકેશ ચૌધરી વિરુદ્ધ વંદના ચૌધરી –[૨૦૧૯ એસ.સી.સી. ઓનલાઇન જમ્મુ અને કશ્મીર–૫૧૨],** જમ્મુ અને કાશ્મીરની ઉચ્ચ અદાલતે તેમાં અરજદારની દલીલને નકારી કાઢી હતી કે સંરક્ષણ અધિકારીનો અહેવાલ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ અરજીમાં પ્રોસેસ ઈસ્યુ કરવા માટે અનિવાર્ય છે. અદાલતે એવું માન્યું હતું કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨(૧) ની જોગવાઈમાં માત્ર એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ પ્રોટેકશન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતા દ્વારા

દાખલ કરવામાં આવેલા ઘરેલું હિંસાના ઘટના અહેવાલને ધ્યાનમાં લેશે, પરંતુ તેમાં એવું નક્કી કરવામાં આવ્યું નથી કે કોઈ રાહત આપવામાં આવે તે પહેલાં 'અહેવાલ માંગવામાં આવશે'.

આઇ) વધુમાં, ઔરંગાબાદ બેન્ચ ખાતેની બોમ્બેની ઉચ્ચ અદાલતે **વિજય મારુતિ ગાયકવાડ વિરુદ્ધ સવિતા વિજય ગાયકવાડ–[૨૦૧૮(૧) એચ.એલ.આર ૨૯૫]** ના કેસમાં ફોજદારી રિટ અરજી પર સુનાવણી કરતી વખતે અવલોકન કર્યું હતું કે જો આ બાબત અદાલત સમક્ષ છે અને પત્ની સંરક્ષણ અધિકારીનો સંપર્ક નહી કરવાનું પસંદ કરે છે, તો અદાલત સંરક્ષણ અધિકારીનો અહેવાલ માંગવા બંધાયેલી નથી.

જે) છેલ્લે, **સૂરજ શર્મા –વિરુદ્ધ– ભારતી શર્મા [૨૦૧૬ એસ.સી.સી. ઓનલાઈન છત્તીસગઢ. ૧૮૨૫],** ના કિસ્સામાં છત્તીસગઢની ઉચ્ચ અદાલતે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ પર પોતાનો મત વ્યક્ત કરતી વખતે એવું પણ માન્યું હતું કે ઘરેલું હીંસાની ઘટનાનો અહેવાલ કોઈ પણ આદેશ આપવા માટે

નિર્ણાયક સામગ્રી નહીં બને.

૪૯. તેનાથી વિપરીત, ઉચ્ચ અદાલતોના નીચેના ચુકાદાઓમા એવું અવલોકન કરેલું છે કે કલમ ૧૨ની જોગવાઈ ફરજિયાત છે અને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ અરજી પર વિદ્વાન મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પસાર કરાયેલ આદેશ, સંરક્ષણ અધિકારીના અહેવાલ વિના રદ કરવાપાત્ર છે.

એ) **રામા સિંહ વિરુધ્ધ માયા સિંહ [(૨૦૪૨) ૪ એમ.પી.એલ.જે. ૬૪૨]** (આ ચુકાદો રવિ કુમાર બાજપેયી (ઉપરોક્ત) ના પછીના ચુકાદામાં સમજાવવામાં આવ્યો હતો), મધ્યપ્રદેશની ઉચ્ચ અદાલતે, ઉપરોક્ત કેસની હકીકતો અને સંજોગોમાં, ફોજદારી કાર્યવાહી સંહિતા,૧૯૭૩ની કલમ ૧૮૨ હેઠળની અરજીને રદ કરતી વખતે જણાવ્યું હતું કે તે આક્ષેપિત આદેશને ધ્યાનમાં લીધા વિના પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, પ્રોટેકશન ઓફીસર દ્વારા તૈયાર કરાયેલ અહેવાલ અને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૪૨ ની જોગવાઈની અવગણના કરવામાં આવી હતી. અદાલતે એવું માન્યું હતું કે સામાન્ય

રીતે શરતો એ મુખ્ય જોગવાઈમાં ઘડવામાં આવેલા સામાન્ય નિયમમાંથી અપવાદ બનાવે છે. કોર્ટે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે શરતોમાં 'કોઈપણ' શબ્દનો અર્થ અનેકમાંથી એક અથવા વધુ હશે અને તેમાં બધાનો સમાવેશ થાય છે. તેથી, નોટિસ બહાર પાડવાનું નિર્દેશન કરતો વચગાળાનો આદેશ પણ શરતોની કઠોરતામાંથી બાકાત રાખવામાં આવશે નહીં.

બી) **રવિ દત્તા વિરુધ્ધ કિરણ દત્તા અને અન્ય [૨૦૮(૨૦૧૪) ડી.એલ.ટી.૬૧]** ના કિસ્સામાં. (આ ચુકાદામાં દિલ્હી હાઈકોર્ટ દ્વારા જ પસાર કરાયેલા શંભુ પ્રસાદ સિંહ (ઉપરોક્ત) ના અગાઉના ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેવામાં આવ્યો ન હતો), દિલ્હીની ઉચ્ચ અદાલતે પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો કે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ અરજીનો નિર્ણય કરતી વખતે ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા ઘરેલું હિંસાની ઘટના અહેવાલ પર વિચાર ન કરવો એ ઉપરોક્ત જોગવાઈના આદેશનું ઉલ્લંઘન કરે છે અને તેથી ટ્રાયલ કોર્ટ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને ટકવાપાત્ર ન હોવાનું ઠરાવેલું.

વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતોના ઉપરોક્ત ચુકાદાઓના

વિશ્લેષણ કરતાં, અમને જાણવા મળ્યું છે કે આંધ્રપ્રદેશ, બોમ્બે, દિલ્હી, ગુવાહાટી, હિમાચલ પ્રદેશ, જમ્મુ અને કાશ્મીર, કર્ણાટક અને મધ્ય પ્રદેશની ઉચ્ચ અદાલતોએ એવું માનવું યોગ્ય છે કે જો મેજિસ્ટ્રેટને ઘરેલું હિંસાની ઘટનાનો અહેવાલ સુરક્ષા અધિકારી અથવા સેવા પ્રદાતા પાસેથી મળ્યો હોય તો મેજિસ્ટ્રેટ દ્વારા પીડિત પક્ષ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર આદેશ પસાર કરતા પહેલા ઉપરોક્ત અહેવાલની નોંધ લેવી ફરજિયાત બને છે, પરંતુ જો મેજિસ્ટ્રેટને સુરક્ષા અધિકારી અથવા સેવા પ્રદાતા તરફથી ઘરેલું હિંસાની કોઈ ફરિયાદ અથવા અરજી પ્રાપ્ત ન થાય, તો આવા અહેવાલ પર વિચાર કરવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી.જે રીતે પહેલેથી જ ચર્ચા કરવામાં આવી છે તેમ,ઘરેલુ હિંસા અધિનીયમ પીડિત વ્યક્તિ માટે માત્ર સુરક્ષા અધિકારી અથવા સેવા પ્રદાતા દ્વારા જ મેજિસ્ટ્રેટ સમક્ષ અરજી કરવી ફરજિયાત બનાવતો નથી. પીડિત વ્યક્તિ જાતે અથવા વકીલની સેવાઓ લઈને સીધા જ ન્યાયાધિકારક્ષેત્રના મેજિસ્ટ્રેટને અરજી કરી શકે છે. આવા કિસ્સામાં, સુરક્ષા અધિકારી અથવા સેવા પ્રદાતા દ્વારા ઘરેલું હિંસાનો ઘટના અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવતો નથી. આવા સંજોગોમાં, એવું માની શકાય નહી કે મેજિસ્ટ્રેટને પીડિત વ્યક્તિઓને રાહત આપતા ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની

જોગવાઈઓ હેઠળ કોઈ વચગાળાનો અથવા અંતિમ આદેશ આપવાનો અધિકાર નથી. મેજિસ્ટ્રેટ પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ અથવા અરજીનું સંજ્ઞાન લઈ શકે છે અને નિયમ ૫ હેઠળ ઘરેલું હીંસાના ઘટના અહેવાલની ગેરહાજરીમાં પણ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ પ્રતિવાદીને નોટિસ જારી કરી શકે છે. આમ, જ્યારે પીડિત વ્યક્તિ વતી પ્રોટેકશન ઓફીસર અથવા સેવા પ્રદાતા દ્વારા ફરિયાદ દાખલ કરવામાં ન આવે ત્યારે મેજિસ્ટ્રેટને નિયમ ૫ હેઠળ ઘરેલું હિંસાના ઘટના અહેવાલની ગેરહાજરીમાં ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ ફરિયાદનું સંજ્ઞાન લેવાનો અધિકારક્ષેત્ર ધરાવે છે. આવા હેતુપૂર્ણ અર્થઘટન એ હકીકતને ધ્યાનમાં રાખીને આપવું જોઇશે કે પીડિત વ્યક્તિને તાત્કાલિક રાહત આપવી પડશે અને તેથી શરતોનું અર્થઘટન એવી રીતે કરી શકાતું નથી કે જે ઘરેલુ હિંસા અધિનીયમના ઉદ્દેશ્યની વિરુદ્ધ હોય, જે કલમ ૧૨ને તેના ઉદ્દેશ્ય અને હેતુથી વંચિત બનાવે છે.

૫૦. આ સંદર્ભમાં, મુખ્ય જોગવાઈના સંદર્ભમાં શરતને આપવામાં આવતા અર્થઘટનને સંચાલિત કરતા સિદ્ધાંતો પર સંક્ષિપ્ત વર્ણન કરવું ઉપયોગી થશે.

(એ) શરતનું સામાન્ય કાર્ય એ છે કે જોગવાઈમાંથી કંઈક બાકાત રાખવું અથવા તેમાં ઘડવામાં આવેલી કોઈ વસ્તુને લાયક બનાવવી, પરંતુ શરતનું કાર્યક્ષેત્ર જોગવાઈને અનુરુપ હશે. સામાન્ય નિયમ તરીકે, કાયદામાં જે છે તેને લાયક ઠેરવવા અથવા અપવાદ બનાવવા માટે કાયદામાં શરત ઉમેરવામાં આવે છે અને સામાન્ય રીતે, શરતને સામાન્ય નિયમ દર્શાવતી હોવાનું અર્થઘટન કરવામાં આવતું નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, શરત એક અપવાદ પ્રદાન કરીને અને મુખ્ય અધિનિયમમાંથી એક ભાગ બહાર કાઢીને મુખ્ય અધિનિયમની સામાન્યતાને લાયક ઠેરવે છે, જે શરત માટેની મુખ્ય જોગવાઈમાં આવે છે. વધુમાં, શરત તે જોગવાઈને નાબૂદ કરવા અથવા કાયદા દ્વારા આપવામાં આવેલા અધિકારને સંપૂર્ણપણે છીનવી લેવા તરીકે સમજી શકાય નથી.

(બી) આ સંબંધમાં વિદ્વાન લેખક, ન્યાયમૂર્તિ જી. પી. સિંહે "કાયદાકીય અર્થઘટનના

સિદ્ધાંતો", ૧૫મી આવૃત્તિમાં ન્યાયિક પૂર્વવર્તીઓમાંથી સંકલિત કેટલાક નિયમોનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. પ્રથમ, શરતને સૂચિતાર્થ દ્વારા કંઈક બાકાત અથવા ઉમેરવા તરીકે અર્થઘટન ન કરવું જોઈએ એટલે કે, જેમકે – વાજબી અર્થઘટન મુજબ જ્યારે મુખ્ય જોગવાઈ સ્પષ્ટ હોય, ત્યારે શરત તેને વિસ્તૃત અથવા મર્યાદિત કરી શકતી નથી. બીજું, જે સંબંધમાં તેને જોડવામાં આવે છે તે સંબંધમાં શરતનો અર્થ કાઢવો પડશે, એટલે કે, સામાન્ય રીતે, શરત એ જોગવાઈથી આગળ વધતી નથી જેમાં તે શરત હોય. શરત એ મુખ્ય જોગવાઈના (એવા) અપવાદને દર્શાવે છે કે જેના માટે તેને શરત તરીકે ઘડવામાં આવી છે અને અન્ય કોઈ (બાબત માટે) નહીં. જો કે, જો કાયદામાંની શરત કોઈ કલમનો ભાગ ન બને પરંતુ તેને પોતે એક અલગ કલમ તરીકે ઘડવામાં આવે, તો તે નક્કી કરવું જરૂરી બને છે કે કઈ કલમ માટે શરતને અપવાદ અથવા લાયકાત તરીકે

ઘડવામાં આવી છે. કેટલીકવાર, મુખ્ય વિભાગના નિર્માણ માટે માર્ગદર્શિકા તરીકે શરતનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ત્રીજું, જ્યારે વિભાગમાં શબ્દોની બે સંભવિત રચના (સંભાવના) જોવા મળે છે, ત્યારે મુખ્ય વિભાગનું અર્થઘટન કરવા માટે શરત પર ધ્યાન આપી શકાય છે. જો કે, જ્યારે મુખ્ય જોગવાઈ સ્પષ્ટ હોય, ત્યારે તેને પરંતુક દ્વારા ઘટાડી શકાતી નથી. આમ, જ્યાં મુખ્ય વિભાગ સ્પષ્ટ નથી, ત્યાં મુખ્ય જોગવાઈનો અર્થ અને અવકાશ નક્કી કરવા માટે શરતની તપાસ કરી શકાય છે.

(એ) વિદ્વાન લેખક, ન્યાયમૂર્તિ જી.પી.સિંઘના જણાવ્યા અનુસાર, શરતનો અર્થ એવો ન થવો જોઈએ કે તે તેને બિનજરૂરી બનાવે. અમુક કિસ્સાઓમાં, "બાકાત રાખવાનું વૈધાનીક સાધન માત્ર સંપૂર્ણમાંથી એક ભાગને બાકાત રાખવા માટે અપનાવવામાં આવે છે, જે બાકાત રાખવા માટે તેનો એક ભાગ બની રહે છે", અને બાકાત રાખવાના શબ્દોને અમુક અર્થ

હોવાનું માનવામાં આવે છે અને તેને સહેલાઈથી માત્ર વધારા તરીકે ઓળખવામાં આવતા નથી. પરિણામે, એવું કહેવામાં આવે છે કે શરતનો અર્થ એવો થવો જોઈએ કે મુખ્ય કાયદો અને શરત નિરર્થક અથવા બિનજરૂરી ન બને. આ ખાસ કરીને એવું છે કે, જ્યાં શરતનો ઉદ્દેશ કેટલીકવાર માત્ર પુષ્કળ સાવધાની દ્વારા જ હોય છે, ખાસ કરીને જ્યારે કાયદાના કાર્યકારી શબ્દો ખુબજ સ્પષ્ટ હોય. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આવા કિસ્સામાં શરતનો હેતુ કોઈપણ શંકાને દૂર કરવાનો છે. એવા ઉદાહરણો પણ છે કે જ્યાં શરત સ્વતંત્ર કાયદાની પ્રકૃતિમાં હોય છે અને માત્ર અગાઉ જે કહેવામાં આવ્યું છે તે અપવાદ અથવા લાયકાત નથી. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો મૂળ કાયદો શરતના રૂપમાં લખવામાં આવે છે, તો તે અગાઉ જે કહેવામાં આવ્યું છે અથવા પહેલાં જે કહેવામાં આવ્યું છે તેના કરતાં અલગ–અલગ સંજોગોને લગતી સ્વતંત્ર વૈધાનીક જોગવાઈ હશે. કેટલીકવાર, એક શરત

સામાન્ય કાયદાથી વિશેષ કેસોને અલગ પાડવાની અને તેને વિશિષ્ટ રીતે પુરી પાડવાની હોય છે.

(બી) આ તબક્કે, આ અદાલતના વિવિધ ચુકાદાઓમાંથી મેળવેલા શરતના નિર્માણ અથવા અર્થઘટનની ચર્ચા કરી શકાય છે.

(i) **ઈશ્વરલાલ ઠાકોરલાલ અલ્મૌલા વિરુદ્ધ મોતીભાઈ નાગજીભાઈ–[એ.આઈ.આર.૧૯૬૬ એસ.સી.૪૫૯]** માં મુંબઇ ગણોત વહીવટ અને ખેતીની જમીન અધિનીયમ, ૧૯૪૮ સાથે કામ કરતી વખતે, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે, શરતનું યોગ્ય કાર્ય મૂળ ખંડમાં ઘડવામાં આવેલી કોઈ બાબતને બાકાત રાખવાનું અથવા લાયક બનાવવાનું છે, જે શરત સિવાય તે ખંડની અંદર હશે.

(ii) **કવિરાજ પંડિત દુર્ગા દત્ત શર્મા વિ. નવરત્ન ફાર્માસ્યુટિકલ લેબોરેટરીઝ–[એઆઈઆર ૧૯૬૫ એસસી ૯૮૦] માં, ટ્રેડ માર્ક્સ** એક્ટ, ૧૯૪૦ની કલમ ૬ની જોગવાઈ પર વિચાર કરતી વખતે, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું

કે જો કોઈ જોગવાઈ જે અપવાદ પેદા કરવા માટે ઉદ્દેશિત હોય અને તેમાં સમાવિષ્ટ કેસોના ચોક્કસ વર્ગને ચોક્કસ વિશેષ અધિકારો પ્રદાન કરવા માંગે છે, તો તે કોઈ પણ કાયદા માટે વાજબી રચના નહીં હોય અને તેણે કંઈ હાંસલ કર્યું ન હોય.

(iii) **કેદારનાથ જ્યુટ મેન્યુફેક્ચરિંગ કંપની લિમિટેડ વિરુદ્ધ કેદારનાથ શણ ઉત્પાદન કંપની લિમિટેડ વિ. કોમર્શિયલ ટેક્સ ઓફિસર અને અન્યો, [એઆઈઆર ૧૯૬૬ એસસી ૧૨]**માં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે "બાંધકામના સામાન્ય નિયમો અનુસાર અપવાદરૂપ અથવા લાયકાતની જોગવાઈની અસર, કાયદાના અગાઉના ભાગમાંથી બાકાત રાખવા અથવા તેમાં ઘડવામાં આવેલી કોઈ વસ્તુને લાયક ઠેરવવા માટે છે, જે, પરંતુ જોગવાઈ માટે, તેની અંદર હશે".["કાનુની કાયદા પર "ક્રેઇઝ"–છઠ્ઠી આવૃત્તિ–પુષ્ઠ ૨૧૭ જુઓ]. આ કેસમાં, કોર્ટ બંગાળ ફાઇનાન્સ સેલ્સ ટેક્સ એક્ટ,૧૯૪૧ ની કલમ ૫(૨)(એ)(ii) અને બંગાળ સેલ્સ ટેક્સ નિયમોના નિયમ ૨૭–એ પર વિચારણા કરી રહી હતી.

(iv) **દત્તાત્રેય ગોવિંદ મહાજન અને અન્યો વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય અને અન્ય–[એ. આઈ. આર. ૧૯૭૭ એસ. સી. ૯૧૫],** સર્વોચ્ચ અદાલતની બંધારણીય ખંડપીઠે, બંધારણની કલમ ૩૧/બી અને તેની બીજી જોગવાઈના સંદર્ભમાં મહારાષ્ટ્ર અગ્રિકલ્ચરલ લેન્ડ (હોલ્ડિંગ્સ ઓન હોલ્ડિંગ) અધિનિયમ, ૧૯૬૧ માં કરવામાં આવેલા સુધારાને ધ્યાનમાં લેતી વખતે, **ઈશ્વરલાલ**ના કેસ (સુપ્રા)માં જે કહેવામાં આવ્યું હતું તેનો પુનરોચ્ચાર કર્યો હતો.

(v) **એસ. સુંદરમ પિલ્લઈ વગેરે વીરુધ્ધ આર. પટ્ટાબિરામન–[એ. આઈ. આર. ૧૯૮૫ એસ. સી. ૫૮૨]**માં, તમિલનાડુ બિલ્ડિંગ્સ (લીઝ એન્ડ રેન્ટ કન્ટ્રોલ) અધિનિયમ, ૧૯૬૦ની કલમ ૧૦ની પેટા–કલમ (૨) ની જોગવાઈ અને સમજૂતીના અવકાશ સાથે વ્યવહાર કરતી વખતે, આ અદાલતે ચુકાદો આપ્યો હતો કે જોગવાઈના ત્રણ અલગ–અલગ કાર્યો હોઈ શકે છે. સામાન્ય રીતે, પરંતુકનો અર્થ મુખ્ય અધિનિયમની અંદરની કોઈ વસ્તુ

માટે અપવાદ અથવા તેમાં ઘડવામાં આવેલી કોઈ વસ્તુને લાયક બનાવવાનો હોય છે, જે પરંતુક માટે, અધિનિયમના કાર્યક્ષેત્રમાં હશે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જોગવાઈને મુખ્ય કાયદાથી અલગ કરી શકાતી નથી, ન તો તેનો ઉપયોગ મુખ્ય કાયદાના વાસ્તવિક ઉદ્દેશને રદ કરવા અથવા શૂન્ય કરવા માટે થઈ શકે છે. કેટલીકવાર, પરંતુકમાં અપવાદરૂપે મૂળ કાયદાની અસર હોઈ શકે છે.

(ઈ) કેટલાંક કાયદાકીય ગ્રંથો અને ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યા પછી, આ અદાલતે ઉપરોક્ત ચુકાદામાં નીચે મુજબ ચુકાદો આપ્યો હતોઃ–

"૪૩. આપણે આ મુદ્દા પર એક પછી એક વધુ ઓથોરિટીઓ પર ઓથોરિટીઓ મુકવાની જરૂર નથી કારણ કે કાનૂની સ્થિતિ સ્પષ્ટ અને સારી રીતે સ્થાપિત હોવાનું જણાય છે. ટૂંકમાં કહીએ તો, એક પરંતુક ચાર જુદા જુદા હેતુઓ પૂરા કરી શકે છેઃ

(૧) મુખ્ય અધિનિયમમાંથી અમુક જોગવાઈઓને લાયક બનાવવી અથવા બાકાત રાખવી;

(૨) તે અધિનિયમને કાર્યક્ષમ બનાવવા માટે ચોક્કસ ફરજિયાત શરતોને પૂર્ણ કરવા માટે આગ્રહ કરીને અધિનિયમના ઉદ્દેશ્યના ખ્યાલને સંપૂર્ણપણે બદલી શકે છે;

(૩) તે અધિનિયમમાં જ એવી રીતે સમાવિષ્ટ થઈ શકે છે કે તે કાયદાનો અભિન્ન ભાગ બની જાય અને આમ મૂળ કાયદાનો જ આશય અને ભવના પ્રાપ્ત કરે; અને

(૪) તેનો ઉપયોગ માત્ર કાયદાકીય જોગવાઈના વાસ્તવિક હેતુને સમજાવવાના એકમાત્ર ઉદ્દેશ્ય સાથે કાયદામાં વૈકલ્પિક પરિશિષ્ટ તરીકે કામ કરવા માટે થઈ શકે છે.

(એફ) પરંતુકના નિર્માણ અને અર્થઘટનનો અભિગમ નીચેના કિસ્સાઓમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યો છે.

(i) **એમ. પેન્ટિયા વિરુધ્ધ મુદ્દલા વીરમલ્લપ્પા–[એ. આઈ. આર. ૧૯૬૧ એસ. સી. ૧૧૦૭]** માં એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે કોઈ કલમ અથવા પરંતુકનો અર્થઘટન કરતી વખતે, જો પસંદગી બે અર્થઘટનો વચ્ચે હોય, તો જેનો સંકુચિત હેતુ કાયદાના સ્પષ્ટ હેતુને પ્રાપ્ત કરવામાં નિષ્ફળ જશે, તો વ્યક્તિએ એવા અર્થઘટનને

ટાળવું જોઈએ જે વિધાનનો નિરર્થકતામાં ક્ષય કરશે અને તેના બદલે સંસદ માત્ર અસરકારક પરિણામ લાવવાના હેતુથી કાયદો બનાવશે તે દ્રષ્ટિકોણના આધારે પ્રગલ્ભ અર્થઘટનને સ્વીકારવું જોઈએ.

(ii) **પશ્ચિમ બંગાળ સરકારના કાયદાકીય બાબતોના અધીક્ષક અને રીમેમ્બ્રાન્સર વિરુદ્ધ અબની મૈતી–[એ. આઈ. આર. ૧૯૭૯ એસ. સી. ૧૦૨૯],** આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે કાયદાનું અર્થઘટન માત્ર લેક્સિકોગ્રાફરના દ્રષ્ટિકોણથી ન કરવું જોઈએ. અદાલતે કાયદાનો ઉદ્દેશ અને યોજના અને તેમાં ઉપયોગમાં લેવાતી ભાષા પરથી જોઈ શકાય તેવી વિધાનસભાની ઇચ્છા અને આંતરિક નીતિને અસર કરવી જોઈએ. કાયદામાંના શબ્દો ઘણીવાર સંપૂર્ણ કાયદાના સંદર્ભમાં તેમનો અર્થ લે છે. તેથી, તેમને અલગ રીતે ન સમજવા જોઈએ.

૫૧. હાલના કિસ્સામાં, જ્યારે પરંતુકને મુખ્ય જોગવાઈના સંદર્ભમાં વાંચવામાં આવે છે, જે 'પીડિત વ્યક્તિ અથવા પ્રોટેકશન ઓફિસર અથવા પીડિત વ્યક્તિ વતી અન્ય કોઈ વ્યક્તિ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ એક અથવા વધુ રાહત મેળવવા માટે મેજિસ્ટ્રેટને અરજી રજૂ કરી શકે

છે' ત્યારે સ્પષ્ટપણે સૂચવે છે કે પીડિત વ્યક્તિ પોતે અથવા તેના વકીલ દ્વારા ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ કોઈપણ રાહત મેળવવા માટે મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરી શકે છે. આવી સ્થિતિમાં, ઘરેલું હિંસા અહેવાલ દાખલ કરવામાં આવતો નથી. પરંતુકમાં 'રહેશે' શબ્દનો ઉપયોગ સંદર્ભિત રીતે વાંચવો પડશે એટલે કે, મેજિસ્ટ્રેટ તેને પ્રાપ્ત થયેલ કોઈપણ ઘરેલું હિંસા અહેવાલને ધ્યાનમાં લેવા માટે બંધાયેલો છે જ્યારે તે પ્રોટેક્શન ઓફિસર અથવા સર્વિસ પ્રોવાઇડર તરફથી દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય, જ્યાં પીડિત વ્યક્તિ વતી પ્રોટેક્શન ઓફિસર અથવા સર્વિસ પ્રોવાઇડર દ્વારા મેજિસ્ટ્રેટને અરજી કરવામાં આવે છે. જો સંસદનો ઈરાદો એવો હોત કે પ્રોટેક્શન ઓફિસર દ્વારા અહેવાલ દાખલ કરવો એ મેજિસ્ટ્રેટ માટે પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી ફરિયાદ પર કાર્યવાહી કરવાની પૂર્વશરત છે, પછી ભલે તેણી પોતે અથવા તેણીના વકીલ દ્વારા દાખલ કરે તો પણ તે વ્યક્ત કરવામાં આવી હોત. પરંતુ જોગવાઈ સાથે કલમ ૧૨ ની પેટા–કલમ (૧) નું સંયુક્ત વાંચન આવા હેતુને સૂચવતું નથી. આમ, ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ સત્તાની સંપૂર્ણતાનું તદનુસાર અર્થઘટન કરવામાં આવે છે અને પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા પ્રોટેકશન અધિકારી અથવા સર્વિસ પ્રોવાઇડરની સહાય વિના દાખલ કરવામાં આવેલી અરજી પર સામાવાળાને નોટિસ જારી કરવા માટે પૂર્વ–આવશ્યકતા છે અને આમ ઘરેલું હિંસા અહેવાલની ગેરહાજરી ઊભી

થતી નથી. જો વિપરીત અર્થઘટન કરવું હોય તો કલમ ૧૨ની પેટા–કલમ (૧) ના પ્રારંભિક શબ્દોને વિરોધાભાસી ગણવામાં આવશે અને દરેક પીડિત વ્યક્તિએ પહેલા પ્રોટેકશન ઓફિસર અથવા સર્વિસ પ્રોવાઇડરનો સંપર્ક કરવો અને ઘરેલું હિંસા અહેવાલ તૈયાર કરવો અને ત્યારબાદ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ રાહત માટે મેજિસ્ટ્રેટનો સંપર્ક કરવો ફરજિયાત રહેશે, જેનો સંસદનો ઇરાદો નથી. આથી, અમારા મતે, મધ્ય પ્રદેશ ઉચ્ચ ન્યાયાલયના **રામા સિંઘ વિરુદ્ધ માયા સિંઘ–[(૨૦૧૨) ૪ એમ. પી. એલ. જે. ૬૧૨]** અને દિલ્હી ઉચ્ચ ન્યાયાલયના **રવિ દત્તા વિરુદ્ધ કિરણ દત્તા અને અન્ય–[૨૦૧૮ (૨૦૧૪) ડી. એલ. ટી. ૬૧]** ના ચુકાદાઓ સાચો કાયદો નિર્ધારિત કરતા નથી અને આથી નકારી કાઢવામાં આવે છે, જ્યારે અમે ઉપરોક્ત ઉલ્લેખિત અન્ય તમામ ચુકાદાઓને સમર્થન આપીએ છીએ જે ઉપર આપેલા અર્થઘટનની લાઇન સાથે સુસંગત છે.

૫૨. ઉપરોક્ત ચર્ચાને ધ્યાનમાં રાખીને, આ અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવેલા ત્રણ પ્રશ્નોના જવાબ નીચે મુજબ છેઃ

> "(i) શું ઘરેલું હિંસા અધિનિયમ, ૨૦૦૫ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરતા પહેલા ઘરેલું હિંસા અહેવાલની વિચારણા

ફરજિયાત છે કે જેથી ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૮ થી ૨૦ અને ૨૨ ની મૂળ જોગવાઈઓનો ઉપયોગ કરી શકાય?"

એવું માનવામાં આવે છે કે કલમ ૧૨ મેજિસ્ટ્રેટ માટે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમ હેઠળ કોઈ આદેશ પસાર કરતા પહેલા પ્રોટેકશન ઓફિસર અથવા સર્વિસ પ્રોવાઇડર દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલા ઘરેલું હિંસાના અહેવાલને ધ્યાનમાં લેવાનું ફરજિયાત બનાવતી નથી. તે સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે ઘરેલું ઘટના અહેવાલની ગેરહાજરીમાં પણ, મેજિસ્ટ્રેટને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ એકતરફી અથવા વચગાળાનો તેમજ અંતિમ આદેશ પસાર કરવાની સત્તા છે.

(ii) શું પીડિત વ્યક્તિ માટે તે વ્યક્તિઓ સાથે રહેવાનું ફરજિયાત છે કે જેમની સામે હિંસા કરવાના સમયે આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે?"

એવું માનવામાં આવે છે કે પીડિત વ્યક્તિ માટે, જ્યારે તેણી સગોત્રતા, લગ્ન અથવા લગ્ન, દત્તક લેવાની પ્રકૃતિના સંબંધ દ્વારા સંબંધિત હોય અથવા પરિવારના સભ્યો સંયુક્ત પરિવાર તરીકે સાથે રહેતા હોય, ત્યારે વાસ્તવમાં તે વ્યક્તિઓ સાથે રહેવાનું ફરજિયાત નથી,

જેમની સામે ઘરેલું હિંસા કરવાના આક્ષેપો કરવામાં આવ્યા છે. જો કોઈ મહિલાને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળ સહિયારા પરિવારમાં રહેવાનો અધિકાર છે અને આવી મહિલા પીડિત વ્યક્તિ અથવા ઘરેલું હિંસાનો ભોગ બને છે, તો તે સહિયારા પરિવારમાં રહેવાના તેના અધિકારના અમલીકરણ સહિત ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ રાહત મેળવી શકે છે.

(iii) શું પીડિત વ્યક્તિ અને જેની સામે રાહતનો દાવો કરવામાં આવે છે તે વ્યક્તિ વચ્ચે નિર્વાહ ઘરેલું સંબંધ હોવો જોઈએ?"

એવું માનવામાં આવે છે કે પીડિત વ્યક્તિ અને જેની સામે રાહતનો દાવો કરવામાં આવે છે તે વ્યક્તિ અને ઘરેલું હિંસાના આરોપો વચ્ચે નિર્વાહિત ઘરેલું સંબંધ હોવો જોઈએ. જો કે, તે જરૂરી નથી કે પીડિત વ્યક્તિ દ્વારા અરજી દાખલ કરતી વખતે, ઘરેલું સંબંધ અસ્તિત્વમાં હોવો જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, જો કોઈ પીડિત વ્યક્તિ ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરતી વખતે સહિયારા પરિવારમાં સામાવાળા સાથે ઘરેલું સંબંધમાં ન હોય, પરંતુ કોઈપણ સમયે તે જીવતો હોય અથવા તેને જીવવાનો અધિકાર હોય અને તેને ઘરેલું

હિંસાનો સામનો કરવો પડ્યો હોય અથવા પછીથી ઘરેલું સંબંધોને કારણે ઘરેલું હિંસાનો સામનો કરવો પડ્યો હોય, તો પણ તે ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની કલમ ૧૨ હેઠળ અરજી દાખલ કરવાનો હકદાર છે.

૫૩. પરિણામે, ક્રિમિનલ રિવિઝન નંબર ૧૮૬/૨૦૧૪ માં ઉત્તરાખંડ હાઈકોર્ટ દ્વારા ૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૯ ના ચુકાદા તેમજ ૨૦૧૧ ના ક્રિમિનલ અપીલ નંબર ૫૩ માં પાંચમા એડિશનલ સેશન્સ જજ, દહેરાદૂન દ્વારા ૧૧મી જુલાઈ, ૨૦૧૪ ના ચુકાદાને રદ કરવામાં આવે છે અને ૨૦૦૭ ના સ્પેશિયલ કેસ નંબર ૭૮ માં સ્પેશિયલ જ્યુડિશિયલ મેજિસ્ટ્રેટ–૧, દહેરાદૂન દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા આદેશને સમર્થન આપવામાં આવે છે.

૫૪. અપીલને ઉપરોક્ત શરતોમાં મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

૫૫. પક્ષો પોતપોતાનો ખર્ચો ઉઠાવશે.

૫૬. આ કેસ સાથે વિદાય લેતા પહેલા, અમે શ્રી ગૌરવ અગ્રવાલ, વિદ્વાન ન્યાયમિત્ર દ્વારા પ્રદાન કરવામાં આવેલી મૂલ્યવાન સેવાઓની પ્રશંસા કરીએ છીએ, જેમણે વિવિધ ઉચ્ચ અદાલતોમાંથી ઉદ્ભવતા આ કેસમાં

ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નો પર તમામ સંબંધિત ચુકાદાઓનું પરિશ્રમપુર્વક સંશોધન કર્યું છે અને કેસની હકીકતો અને ઘરેલુ હિંસા અધિનિયમની તમામ સંબંધિત જોગવાઈઓના વિશેષ સંદર્ભ સાથે યોજનાબદ્ધ રીતે રજૂઆત કરી છે.

.....ન્યાયમુર્તિ

(એમ આર શાહ)

.....ન્યાયમુર્તિ

(બી. વી. નાગરત્ન)

નવી દિલ્હી;
૧૨ મે, ૨૦૨૨

This judgment has been translated using AI Tool – SUVAS.

DISCLAIMER: The translated judgement in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgement shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.